

Colofon

Deze onderzoeksgids is een eenmalige uitgave van Regionaal Archief Tilburg. Vanuit het archief werkten mee: Astrid de Beer, Ans Holman, Rob van Putten, Sterre Schlink, Sanne Schraa en Natasja Zeegers.

Vanuit de gemeente Tilburg schreef burgemeester Weterings het voorwoord. Hélène Briaire schreef over de Oorlogsgravenstichting. De tekst over het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven is van Susan Scherpenisse en Guus van Gorp.

De portretten van de auteurs zijn gemaakt door Maria van der Heyden. Overige foto's zijn voornamelijk afkomstig uit de collectie van Regionaal Archief Tilburg. Waar dat anders is, staat het vermeld bij de betreffende foto.

Eindredactie: Jojanneke van Zandwijk
Vormgeving: Sander Neijns
Druk: DekoVerdivas
Distributie: deels via Erfgoed Magazine Tilburg, deels via Regionaal Archief Tilburg
Verschijningsdatum: 26 oktober 2022
Oplage: 600 exemplaren

www.regionaalarchieftilburg.nl
www.wikimiddenbrabant.nl

Voorwoord

Beste lezer,

De bevrijding van Nederland begon op 12 september 1944, toen de eerste Amerikaanse troepen de grens overstaken bij het Limburgse dorp Mesch. De oorlog in ons land duurde echter tot 5 mei 1945 en velen kwamen in die laatste maanden nog om. In Margraten liggen op de Amerikaanse begraafplaats bijna 8.300 soldaten, die hun leven gaven voor onze vrijheid. Om hen te eren, werd er gezocht naar foto's van deze soldaten. Dit leidde ertoe dat in 2015, bij de eerste editie van 'De gezichten van Margraten', 3.300 foto's bij de graven werden geplaatst. Bij de derde editie in 2018 waren dit er meer dan 5.800. Tijdens het eerbetoon kregen de soldaten letterlijk een gezicht. In het 9/11 Memorial in New York staan de namen van 2.983 slachtoffers van de aanslagen begraven in het brons rondom de enorme waterbakken, waar ooit de Twin Towers stonden. Nog indrukwekkender zijn de verhalen over de slachtoffers, die in het museum te lezen en horen zijn.

Ik juich het toe dat in Tilburg een soortgelijk initiatief is ontstaan. De oproep van Regionaal Archief Tilburg voor foto's, verhalen en informatie van alle Tilburgse oorlogsslachtoffers leverde een schat aan informatie op. Dat is van belang, omdat zij zoveel meer waren dan alleen een naam. Zij waren militair, burger, man, vrouw, vader, moeder, broer, zus, kind. Mensen zoals u en ik, met ieder een ander verhaal en achtergrond. Het is van belang hun verhaal te kennen en door te vertellen. Want verhalen zijn tijdloos en beklijven beter dan alleen een naam. Om de Tilburgse oorlogsslachtoffers te kunnen blijven herdenken en de gedachte aan hen levend te houden, willen we weten wie zij waren en wat ze deden. Ik ben trots op het enthousiasme van Regionaal Archief Tilburg en onze inwoners om onderzoek te doen naar de overleden Tilburgers. Trots ook op het resultaat dat deze onderzoeken hebben voortgebracht. In dit tijdschrift leest u meer over het archiefonderzoek en de resultaten. U krijgt informatie over bronnen waar onderzoek gedaan kan worden en tips, bijvoorbeeld voor het vinden van beeldmateriaal. Als burgemeester van Tilburg en liefhebber van geschiedenis hoop ik dat het u stimuleert om zelf onderzoek te doen naar   n van onze overleden inwoners.

Met vriendelijke groet,

drs. Th.L.N. Weterings
burgemeester

Foto Dewi Johan

Inhoud

Voorwoord door burgemeester Weterings	2
Inhoudsopgave	3
Inleiding 'Een mens is immers pas vergeten als zijn naam vergeten is' <i>Astrid de Beer</i>	4
Tewerkgestelden – Van werken in Duitsland, naar arbeidsinzet en dwangarbeid <i>Ans Holman</i>	6
Religieus erfgoed – Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven <i>Susan Scherpenisse en Guus van Gulp</i>	10
Vrouwelijke religieuzen – Tilburgse missies naar het voormalig Nederlands-Indië <i>Sanne Schraa</i>	12
Onderzoek naar burgerslachtoffers – Elk mens verdient het om herinnerd te worden <i>Natasja Zeegers</i>	17
Oologsgravenstichting – Vrede vergt moed <i>Hélène Briaire</i>	21
Joodse slachtoffers – De families Buchen en Van Dam <i>Rob van Putten</i>	23
Historisch recherchewerk – Noodweer: een moord binnen het verzet <i>Sterre Schlink</i>	27
Omgekomen als gevolg van verzetsactiviteiten – 'Voor God en Vaderland' <i>Astrid de Beer</i>	32
Even googelen <i>Ans Holman</i>	38
Bronnenlijst	40
Nawoord <i>Jozanneke van Zandwijk</i>	43

De Kapelhof met de kapel van Onze Lieve Vrouw ter Nood. De kapel, met bijzondere glas-in-lood ramen, werd ingezegend op 7 juni 1964 door mgr. Bekkers. Kees Mandos calligrafeerde het herdenkingsboek dat prominent in de kapel gepresenteerd wordt, met daarin de namen van de in de oorlog omgekomen stadgenoten.

Herkomst foto: gemeente Tilburg.

Inleiding

'Een mens is immers pas vergeten als zijn naam vergeten is'

Hoewel de Tweede Wereldoorlog bijna tachtig jaar geleden is geëindigd, blijft het belangrijk de slachtoffers hiervan te herdenken. Door hun verhaal te vertellen houden we de herinnering aan hen die gestorven zijn levend voor komende generaties. 'Een mens is immers pas vergeten als zijn naam vergeten is'. Juist als komende jaren de laatste ooggetuigen van de oorlog wegvallen en ook de generaties na hen steeds ouder worden, blijft dit belangrijk. Nu is het nog (net) mogelijk om verhalen op te halen van ooggetuigen en van nabestaanden.

Op 4 mei 2021 zijn we vanuit Regionaal Archief Tilburg het citizen science project *Bevrijd van de vergetelheid. Geef elk slachtoffer een gezicht* gestart. Voor dit project is een onderzoeksgroep samengesteld, bestaande uit vrijwillige onderzoekers en medewerkers van het archief. Samen hebben we ons voor de taak gesteld om van alle Tilburgse oorlogsslachtoffers, 732 in totaal, een levensbeschrijving én foto op te nemen. Van sommigen was tot nu toe weinig meer bekend dan naam en overlijdensdatum.

met personen die aan de aandacht ontsnapt waren omdat ze buiten de 'officiële' lijsten met oorlogsslachtoffers vielen. Ook de Tilburgers die overleden tijdens de politionele acties in Nederlands-Indië (1945-1949) en de Korea-oorlog (1950-1953) werden door Kobes aan de lijst toegevoegd.

Voordat de onderzoeksgroep in 2021 van start ging, hebben we eerst de lijst opgeschoond. De Tilburgers die omgekomen waren tijdens de politionele acties en de Korea-oorlog, hebben we van de lijst afgehaald. Onze scope is de Tweede Wereldoorlog. Uiteindelijk kwamen we op een aantal van 732 oorlogsslachtoffers, waarmee de onderzoeksgroep aan de slag is gegaan. In kranten en op sociale media hebben we verschillende oproepen gedaan voor foto's en informatie. Hieraan is door verschillende mensen gehoor gegeven; dankzij hen hebben we veel extra informatie, verhalen en foto's binnengekregen.

"Neem vooral ook de kronkelpaadjes!"

De basis van het project

De basis van het project *Bevrijd van de vergetelheid* is de lijst van oorlogsslachtoffers in de *Wiki Midden-Brabant*. Deze lijst is het resultaat van het onderzoek dat archiefmedewerker Gerrit Kobes eind vorige eeuw heeft gedaan en dat in 2002 resulteerde in de publicatie, samen met historicus Ad de Beer, *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen*. In eerste instantie bestond Kobes' lijst van oorlogsslachtoffers uit 589 namen. De 76 gesneuvelde geallieerde militairen waren hierbij niet inbegrepen, deze zijn later toegevoegd. In de loop van de jaren is de lijst aangevuld

Halverwege

We zijn nu, najaar 2022, halverwege het project; iets meer dan de helft van de slachtoffers heeft nu een levensbeschrijving in de Wiki Midden-Brabant. In deze periode hebben we veel nieuwe informatie en (levens)verhalen ontdekt, ook geschiedenissen die tot op heden onbekend waren. Qua onderzoek hebben we nieuwe wegen ontdekt om informatie naar boven te

halen (Google voor wizards). Regelmatig ontdekten we ook nieuwe bronnen, al dan niet online, waarin ook informatie (en soms dagboeken en tekeningen) te vinden waren over en van 'onze' oorlogsslachtoffers. Benieuwd naar de resultaten? Neem dan vooral een kijkje in www.wikimiddenbrabant.nl. De knop *Bevrijd van de Vergetelheid* geeft je inzicht in de vele levensbeschrijvingen die we nu al hebben gemaakt.

Delen is vermenigvuldigen

Al deze ervaringen, expertise en ontdekkingen willen we graag delen. Er wordt nog steeds veel onderzoek gedaan naar de Tweede Wereldoorlog en de slachtoffers daarvan. Met deze gids willen we iedereen die onderzoek doet naar oorlogsslachtoffers wegwijs maken in de verschillende bronnen en de wegen

die een onderzoeker kan bewandelen om resultaat te bereiken (en neem vooral ook de kronkelpadjes!).

In deze gids lees je hoe de onderzoeksgroep te werk is gegaan. Er is onderzoek gedaan naar verschillende groepen oorlogsslachtoffers, zoals religieuzen, tewerkgestelden, Joden, illegaal werkers en burgerslachtoffers. Ook worden er enkele bijzondere verhalen uitgelicht. In de gids vind je ook een lijst met gebruikte bronnen en een handleiding zoeken in Google.

Namens de hele onderzoeksgroep wens ik je veel leesplezier en vooral veel succes met het doen van onderzoek!

Astrid de Beer
Projectleider

*Leden van de onderzoeksgroep
Van links naar rechts:
Ans Holman, Astrid de Beer, Rob van Putten, Sterre Schlink, Natasja Zeegers, Sanne Schraa*

Foto: Maria van der Heyden

Tewerkgestelden

Van werken in Duitsland, naar arbeidsinzet en dwangarbeid

Mijn vader was nog een schooljongen toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Zijn herinneringen waren vooral de spannende avonturen die hij met klasgenootjes beleefde. Hij heeft de oorlog heel anders beleefd dan zijn oudere broer die voor de arbeidsinzet naar Duitsland werd gestuurd.

Ans Holman

Ik was blij verrast toen ik een brief in handen kreeg die mijn ome Jan tijdens de arbeidsinzet geschreven had. De brief uit september 1943 werd verstuurd vanuit Trier. Er is wat te lezen over Trier en omgeving waar de bergen vol met druiven staan en over een uitstapje naar een kermis in Luxemburg.

De werktijden, het eten en de wens met Kerstmis verlof te hebben passeren ook de revue. Maar de lichtblauwe streep dwars over de tekst geeft aan dat de brief door de handen van de censuurdienst gegaan is en dat dit misschien de milde toon in de brief verklaart.

Hoe groot is het contrast met het verhaal dat ik mij herinner over de thuiskomst van ome Jan uit Duitsland, na de bevrijding. Oma zou haar eigen zoon bijna niet meer herkend hebben. Sterk vermagerd, getekend door de doorstane ellende en onder de luizen stond hij plots voor de deur.

Van wervingsacties naar verplichting

Al voor 1940 werden Nederlandse werklozen verplicht om werk aan te nemen in Duitsland. Vooral in de grensstreek werd men voor de keus gesteld het werk in Duitsland te accepteren of anders het recht op een werkloosheidsuitkering of steun te verliezen.

Al kort na de bezetting in mei 1940 wordt de praktijk uit de dertiger jaren voorgezet en worden Nederlandse werklozen verplicht om in Duitsland te gaan werken. Er is voor de werklozen weinig keus en velen die in deze periode vertrekken, doen dat zeker niet uit vrije wil. In een schrijven van het Departement van Sociale

Zaken van 2 augustus 1940 wordt medegedeeld dat "Personen die voor plaatsing in Duitsland in aanmerking kunnen komen doch die die arbeid weigeren te aanvaarden niet verder voor steunverlening of plaatsing bij werkverruiming in aanmerking komen".

Daarnaast wordt er via propaganda en wervingsacties geprobeerd om Nederlanders over te halen te gaan werken in Duitsland. Maar de propaganda heeft niet het verwachte succes. Uiteindelijk zijn het hoofdzakelijk Nederlandse werklozen die gedwongen te werk gesteld worden in Duitsland.

Naarmate de oorlog vordert en er steeds meer Duitsers onder de wapenen komen, moeten er meer buitenlandse krachten ingezet worden om de (oorlogs-)industrie, landbouw en transport gaande te houden.

Dit heeft in Nederland tot gevolg dat op 7 mei 1943 bekend wordt gemaakt dat alle mannen van 18 tot 35 jaar verplicht worden zich te melden bij het arbeidsbureau. Ook deze actie levert nog niet de gewenste aantallen arbeiders op, dus wordt het nóg rigouzeuzer aangepakt door de bezetter. Er wordt bepaald dat alle mannen geboren in 1922, 1923 en 1924 vóór de datum van 15 augustus 1943 naar Duitsland gezonden moeten worden.

Doordat keuringsartsen, het personeel van het arbeidsbureau en ambtenaren op het gemeentehuis in Tilburg samenspannen tegen de arbeidsinzet, lukt het om het aantal uitgezonden arbeiders vanuit Tilburg beperkt te houden.¹

De tijd in Duitsland is door verschillende groepen heel anders ervaren. Sommige treffen het

Oproep aan vrijwilligers om zich bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus te melden voor de Arbeidsdienst Duitsland; tewerkstelling in Duitsland: "Welvaart in uw gezin door arbeid in Duitsland. Meldt u aan bij de gewestelijke arbeidsbureaux".

Collectie Regionaal Archief Nijmegen, 1942, documentnummer 3000.152

en komen op het Duitse platteland terecht bij een boerenfamilie of op een tuinbouwbedrijf. De dreiging van oorlogsgeweld zoals bombardementen is hier veel kleiner en de voedselvoorziening is redelijk op peil. Er is ook vaak contact met de lokale bevolking en de arbeiders kunnen op een redelijke en soms zelfs goede behandeling rekenen van de werkgever. Maar hoe anders vergaat het de mannen die in de oorlogsindustrie terecht komen. Vaak moet er onder grote tijdsdruk gewerkt worden,

werkdagen van 10 tot 12 uren zijn geen uitzondering. De fabrieksarbeiders zijn vaak in barakken ondergebracht. Naarmate de oorlog langer duurt, worden de omstandigheden steeds slechter. Regelmatig wordt een nacht onderbroken door luchtalarm, er is de constante dreiging en schade van bombardementen, de voedselvoorziening verslechtert en de hygiëne laat te wensen over. Ook wordt er steeds minder verlof gegeven voor een korte vakantie naar huis.

Weinig naoorlogse erkenning voor arbeidsinzet

Na het einde van de oorlog begint Nederland aan de wederopbouw. Er is in die tijd weinig ruimte voor het verwerken van het doorstane leed. En zeker degenen die tijdens de bezetting in Duitsland gewerkt hebben, worden vaak argwanend bekeken. Waarom hebben zij zich niet verzet of zijn zij niet ondergedoken? En was iedereen die in Duitsland gewerkt had wel verplicht om te gaan? Er zijn er toch ook die vrijwillig 'Duitslandganger' geworden waren? De directeur van het Tilburgse Gemeentelijk Gasbedrijf ontslaat in juli 1945 een aantal mensen om deze reden. "Zolang het voor mij mogelijk is arbeiders met meer ruggengraat te krijgen, arbeiders die van een principiële vaderlandse houding tijdens de bezetting hebben blijk gegeven, ben ik niet bereid tewerkstelling van arbeiders, die tegen de voorschriften van de Kerkelijke Overheid in, die tegen het uitdrukkelijk verbod van de Nederlandse Regering in Engeland, in Duitsland ten behoeve van de vijand werkzaamheden zijn gaan verrichten, aan mijn Bedrijf te bevorderen."

"Het zoeken kan een uitdaging zijn"

Tijdens de oorlogsjaren zijn honderdduizenden Nederlandse mannen en vrouwen tewerkgesteld door de bezetter. Hiervan zijn er, volgens een schatting van het Rode Kruis, 27.000 omgekomen. Er is lange tijd geen of weinig erkenning geweest voor de slachtoffers van de arbeidsinzet, het duurt tot 1996 voor er een monument wordt opgericht.

In de tijd dat er nog zwart/wit en goed/kwaad werd gedacht over de oorlog, hebben veel arbeiders weinig gedeeld over wat ze tijdens de arbeidsinzet meegemaakt hebben. Wat ze deelden was vaak gevat in een aantal anekdotes waaruit bleek hoezeer ze tijdens de arbeidsinzet de Duitsers dwarsgezeten hadden of het werk gesaboteerd hadden. Zo lieten ze weten dat er ook daden van verzet waren geweest. Later werd er meer open gesproken over wat de meeste tewerkgestelden hadden doorgemaakt.

De bronnen

Voor de levensbeschrijvingen in de Wiki

REIJNEN	Alphonsus		TILBURG	11/12/1913
REJEN REYNEN	Alphous		TILBURG	11/12/1913
REYNEN	Alfonsius		TILBURG	11/12/1913

Midden-Brabant van de dodelijke slachtoffers tijdens de arbeidsinzet, heb ik verschillende bronnen geraadpleegd.

Het startpunt was het archief 565, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945 van Regionaal Archief Tilburg. De basis van dit archief werd in de jaren negentig gelegd door Gerrit Kobes en Ad de Beer, voor het schrijven van het boek *Het leven gebroken*. Het bevat kopieën van onder andere documenten, brievenwisselingen, getuigenverklaringen, krantenknipsel en bidprentjes.

Een ander archief met gegevens over de slachtoffers van 1940-1945 is Arolsen Archives, zoals dit archief nu genoemd wordt. Voorheen heette het ITS (International Tracing Service) en was gevestigd in Bad Arolsen in Duitsland. Arolsen Archives heeft de grootste verzameling informatie over nazislachtoffers, waaronder documenten over concentratiekampen, dwangarbeid en ontheemden. Een deel van de documenten is al op persoonsnaam te doorzoeken en digitaal te raadplegen. Je vindt er transportlijsten, personeelslijsten, kampinschrijvingen en overlijdensverklaringen. Helaas is het niet zo dat van iedere tewerkgestelde wat te vinden is. Er is door de Duitsers veel bewijs van hun wangedrag vernietigd toen de geallieerden en de Russen dichterbij kwamen. En bij bombardementen zijn ook nog eens allerlei administraties verloren gegaan.

Het zoeken in Arolsen Archives kan soms een uitdaging zijn. Bedenk je dat veel namen in documenten niet altijd door Nederlanders genoteerd zijn, een schrijffout was snel gemaakt. Genoteerde voornamen zijn soms de volledige doopnaam, soms een verbastering of een roepnaam.

In onderstaand voorbeeld staat drie keer Alphonsus Reijnen genoteerd, steeds op een andere manier. Mocht het zoeken op naam geen resultaat geven, probeer het dan eens door op de geboortedatum te zoeken (wordt genoteerd als mm/dd/jjjj) of op de geboorteplaats (in dit geval Tilburg).

Documenten die je aantreft vertellen niet altijd meteen een verhaal. Soms tref je buiten de

persoonsnamen niet meer dan een stempel of iets dergelijks aan. Probeer termen of bedrijfsnamen in de originele taal te googelen of laat Google Translate de term voor je vertalen. Je kunt dan verder zoeken via internet naar meer informatie zoals: wat werd er geproduceerd, waar werden de arbeiders gehuisvest en vonden er bombardementen plaats? Misschien lukt het zelfs een dagboek of memoires te vinden van iemand die daar in dezelfde periode verbleef. Allerlei tips over het zoeken via Google vind je ook verderop in dit tijdschrift.

Via het Nationaal Archief is het archief van de Oorlogsgravenstichting te raadplegen. Deze stichting heeft zich ten doel gesteld om 50.000 Nederlandse oorlogsgraven verspreid over de wereld, van zowel burger- als militaire oorlogsslachtoffers te onderhouden. Daarnaast zoekt de stichting ook naar informatie bij de graven. Een handige manier om bij een dossier te komen, is via de website van de Oorlogsgravenstichting te zoeken. Je vindt daar bij een lemma van een oorlogsslachtoffer een knop die je rechtstreeks naar het dossier leidt.

Mijn oom is levend teruggekeerd uit Duitsland maar na terugkomst heeft hij weinig losgelaten over wat hem daar overkomen is. Informatie waar hij tewerkgesteld was, is nooit onderdeel van het familieverhaal geworden. Eigenlijk vertrouwde ik erop dat ik in alle bronnen die ik voor dit artikel doorspitte, vast wel ergens een draadje zou vinden dat me zou leiden naar meer informatie over de tijd van ome Jan in Duitsland.

Helaas is de zoektocht naar zijn geschiedenis in Duitsland zonder resultaten gebleven. Mijn hoop is nu gevestigd op de Rode Kruis archieven collectie Arbeidsinzet die ook ondergebracht zijn bij het Nationaal Archief. Dit is het grootste en belangrijkste archief over de arbeidsinzet. Het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis had onder andere als taak de tewerkgestelden na de Tweede Wereldoorlog op te sporen. Een deel van deze documentatie is als Collectie Arbeidsinzet bewaard gebleven. Er zijn bijvoorbeeld persoonslijsten van fabrieken, patiëntenkaarten, reispassen of lijsten van slachtoffers van een bombardement. Naar schatting bevinden zich hierin de namen en verblijfsgegevens van zo'n 250.000 dwangarbeiders. Tot nu toe was het archief niet op naam te doorzoeken maar alleen op geografische gegevens. Je moest dus al weten waar de gezochte persoon tewerkgesteld was geweest. Medio 2023 komt de database

gereed waarin de namen van 250.000 dwangarbeiders zijn opgenomen. Deze zal via de website van het Nationaal Archief te raadplegen zijn. Zal ik daarin Ome Jan terugvinden?

*J.W. (Jan) Holman.
Bron: familiearchief.
Fotograaf onbekend.*

Gebruikte bronnen/archieven

- Regionaal Archief Tilburg, Gemeentebestuur van Tilburg 1938-1985 (archief 484), invnr. 3903.
- Regionaal Archief Tilburg, Gemeentebestuur van Tilburg 1938-1985 (archief 484), invnr. 2391, scan 23.
- Nationaal Archief, Oorlogsgravenstichting (OGS): Persoonsdossiers, Oorlogsgravenstichting nummer toegang 2.19.255.01.
- Nationaal Archief, Het Nederlandse Rode Kruis – Arbeidsinzet, nummer toegang 2.19.323.

Noot

- 1 Regionaal Archief Tilburg, Archief 1039 Plaatsingslijst van de collectie Gewestelijk Arbeidsbureau te Tilburg, 1940-1945, inventarisnummer 11

Religieus erfgoed

Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven

In het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, gevestigd in het Kruisherenklooster van Sint Agatha, zijn de archieven, boeken en historische voorwerpen van ruim honderd kloostergemeenschappen ondergebracht. Het erfgoed kan worden geraadpleegd in de studiezaal en bewonderd in een tentoonstelling. Het centrum richt zich op de geschiedenis en de betekenis van Nederlandse kloosterlingen. Het heeft als doel hun erfgoed te behouden, te beheren en toegankelijk te maken.

Tekening van zuster Joanna Kloosterman in het Japanse interneringskamp Tjideng te Batavia (Nederlands-Indië), waar zij met wasgoed moest werken, gemaakt door zuster Josephino Wester.

Uit: Collectie Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, archief Congregatie van "De Voorzienigheid", inventarisnummer 1665

Susan Scherpenisse en Guus van Gorp

Archieven en bronnen

In Sint Agatha is een grote diversiteit aan archieven van ordes en congregaties te vinden. Zij bevatten een schat aan informatie voor

historici en genealogen. Zo zijn er stukken over het dagelijks leven van kloosterlingen en hun werkzaamheden: het werk van broeders en zusters in het onderwijs, pensionaten en ziekenhuizen; de zielzorg van paters in onder meer parochies, bedevaarten en retraites; de handenarbeid van de contemplatieve ordes die zo hun bestaan bekostigden. Ook missie-activiteiten komen ruim aan bod. Van alle landen heeft Nederland relatief de meeste missionarissen naar alle delen van de wereld uitgezonden. Van China tot Zuid-Amerika en van zuidelijk Afrika tot aan het poolgebied. Ook de bronnen in de verschillende archieven zijn zeer divers. Er zijn algemene bronnen zoals kronieken, (jaar)verslagen, tijdschriften, boeken en correspondentie. Daarnaast bevatten de archieven veel persoonlijke documenten zoals dagboeken, briefwisselingen, tekeningen en foto's. In beide soorten bronnen is veel informatie over de Tweede Wereldoorlog te vinden, zowel in Nederland als in de overzeese gebieden.

"Tilburgse" archieven

In de tijd van het 'Rijke Roomse leven' werd het straatbeeld in Tilburg en omgeving bepaald door kloosterlingen. De kloosters behoorden toe aan verschillende ordes en congregaties die hun archief in het Erfgoedcentrum hebben ondergebracht. Zo werden Missionarissen van het H. Hart en de Dochters van O.L. Vrouw van het H. Hart vanuit Tilburg naar diverse missiegebieden gezonden, zoals Nieuw-Guinea. De Zusters van Liefde van Tilburg verzorgden vanuit het moederhuis aan de Oude Dijk onder-

Klooster Sint Agatha en Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven

wijs en ziekenzorg in het hele land. Stukken van de bekendste Tilburger, Peerke Donders, zijn bewaard gebleven in het archief van de Redemptoristen. Dat archief bevat ook, net zoals het archief van de Kapucijnen, veel informatie over werkzaamheden in het pastoraat, bijvoorbeeld over volksmissies en retraits. Een compleet overzicht van kloostergemeenschappen die deelnemen aan het Erfgoedcentrum is te vinden via de volgende link: www.erfgoedkloosterleven.nl > *kloostergemeenschappen*.

Zoeken in de collecties

Via de website van het Erfgoedcentrum zijn archiefinventarissen, beschrijvingen van voorwerpen, films en foto's, en een bibliotheekcatalogus digitaal raadpleegbaar. Zie hiervoor de volgende link: www.erfgoedkloosterleven.nl > *collecties zoeken*.

In het overzicht staat ook het databestand 'Kloosters in Nederland', waarin je vindt welke kloostergemeenschappen in welke plaatsen aanwezig waren/zijn.

Je kunt de collecties doorzoeken via zoektermen (zoals Tweede Wereldoorlog, verzet, Tilburg, oorlog(sjaren), bombardement etc.), door rubrieken uit te klappen of door te bladeren in collecties.

Raadplegen van de stukken

Voor raadpleging van de meeste archieven die bij het Erfgoedcentrum zijn ondergebracht, geldt dat er toestemming nodig is van de orde of congregatie. Die toestemming wordt door

Paters en broeders van het Missiehuis van de Missionarissen van het H. Hart te Tilburg moesten tijdens de oorlog evacueren en gebruikten de voormalige letterzetterij als refter.

Uit: Collectie Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, archief Missionarissen van het H. Hart, inventarisnummer 20013

het Erfgoedcentrum aangevraagd. De onderzoeker levert hiervoor een selectie van inventarisnummers aan, met een korte toelichting over het onderzoeksdoel. In de inleiding van de online archiefinventarissen staat onder het kopje 'Toegankelijkheid' beschreven welke voorwaarden voor raadpleging gelden. Na toestemming kan een bezoek aan de studiezaal in Sint Agatha worden gepland. Deze is doorgaans geopend op donderdag en vrijdag tussen 9.00 en 17.00 uur. Al je vragen met betrekking tot het Nederlands kloosterleven of de missiegebieden kun je richten aan het e-mailadres info@erfgoedkloosterleven.nl. Je kunt je onderzoek afwisselen met een bezoek aan de kloostertuin en (in de zomermaanden) de tentoonstelling (zie ook www.kloostersintagatha.nl).

Kloostergemeenschappen

Zoeken in de collecties

Erfgoedcentrum
Nederlands Kloosterleven

Vrouwelijke religieuzen

Tilburgse missies naar het voormalig Nederlands-Indië

Sanne Schraa

“O Bangkinang, o Bangkinang,
Voor maanden ons gevang!
Wat wekt gij veel herinnering,
Nu ik uw lief en leed bezing.”

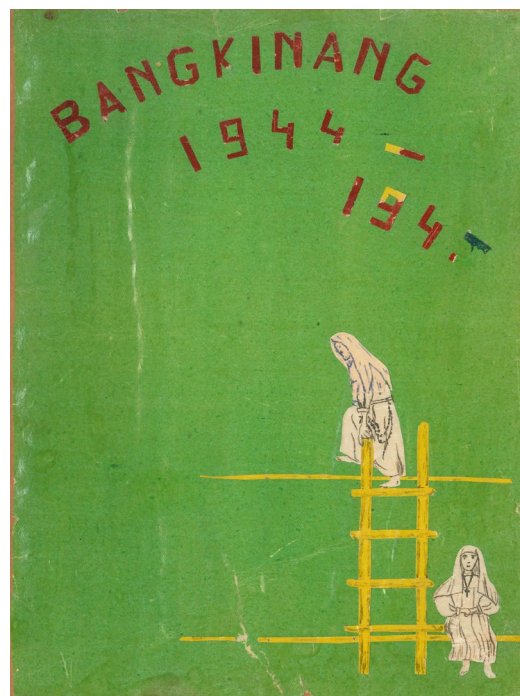
Met deze dichtregels opent een anonieme zuster haar dagboek, waarin zij herinneringen over haar gevangenschap in het Japanse interneringskamp Bangkinang op Sumatra in voormalig Nederlands-Indië deelt. Dit bijzondere archiefstuk ontdekte ik in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha tijdens mijn zoektocht naar het verhaal en het gezicht van Tilburgse religieuzen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de voormalige kolonie zijn omgekomen. Het dagboek komt uit het archief van de Zusters van Liefde dat samen met de archieven van ruim honderd andere orden en congregaties wordt bewaard in het oudste klooster van Nederland in Sint Agatha. De koers van mijn onderzoek had ik al bepaald: eerst zijn de vrouwelijke religieuzen aan de beurt. Hun verhaal en dat van andere Tilburgse religieuzen die de dood vonden in een Japans interneringskamp speelde zich af ver weg van de oorlog in Europa en is daardoor vaak onbekend.

Van secundaire literatuur naar het archief

Aangezien mijn kennis van het onderwerp missies beperkt was, ben ik mijn onderzoek gestart met het lezen van literatuur over dit onderwerp. Het omvangrijke werk *Ex caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw* van Annelies van Heijst, Marjet Dekkers en Marit Monteiro heeft mij van veel informatie voorzien. Ik start mijn onderzoeken altijd met het raadplegen van secundaire literatuur. In de eerste plaats om algemene kennis over het onderwerp te verkrijgen. Daarnaast helpt secundaire literatuur je met

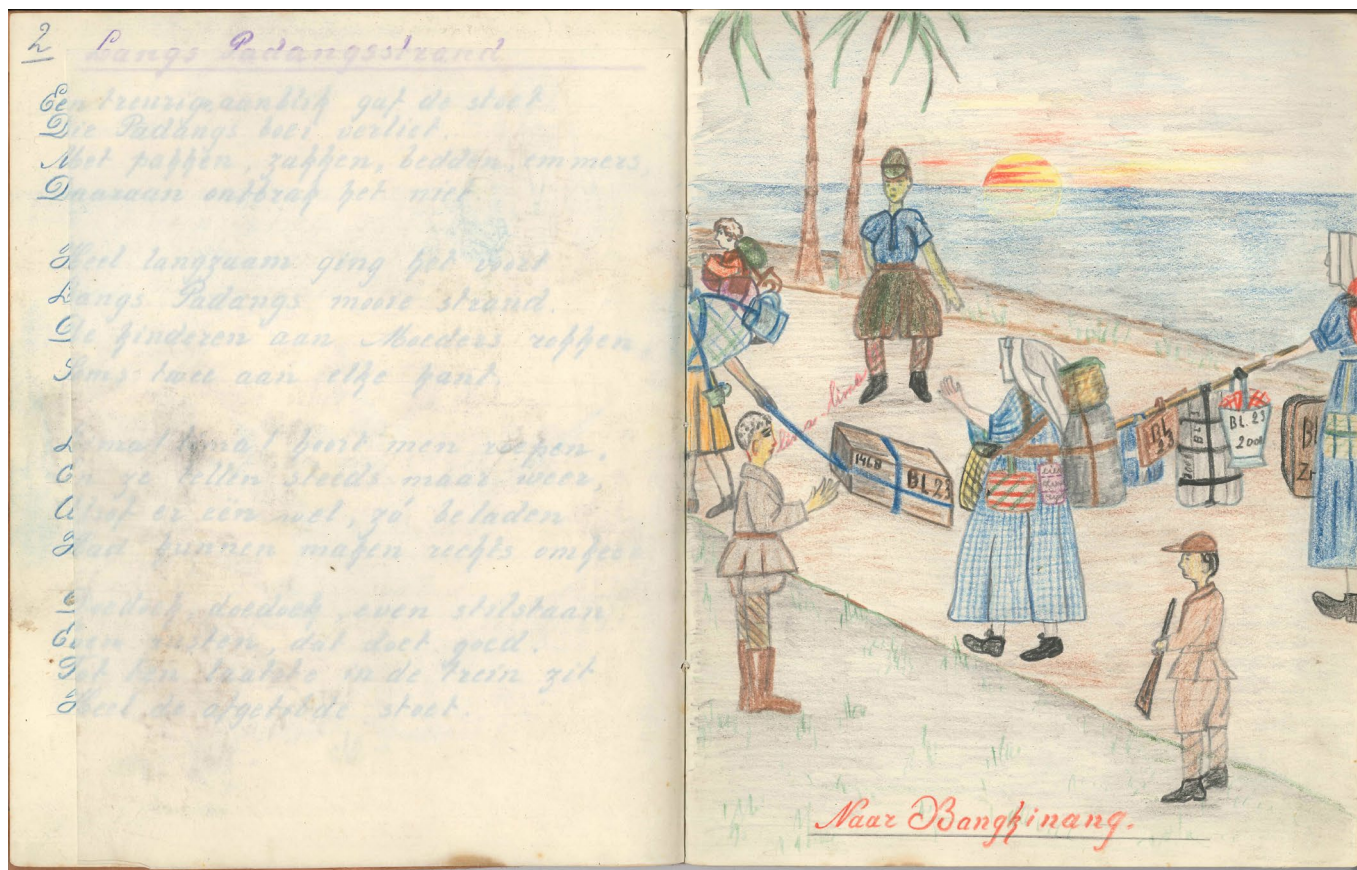
het vinden van archieven, bronnen en meer literatuur zodat je de reeds bekende informatie over het onderwerp voor jezelf overzichtelijk kan maken.

De meeste Tilburgse religieuzen zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen in een Japans interneringskamp in Nederlands-Indië terwijl zij missiewerk verrichtten. Al vanaf 1856 waren er Nederlandse missionarissen actief in Nederlands-Indië. Tijdens het interbellum kwam de missiebeweging volledig tot bloei en werd de voormalige Nederlandse kolonie de meest populaire bestemming voor Nederlandse missionarissen. Missionarissen hadden de plicht om de ongelovigen in de kolonie tot het Christendom te bekeren. Daarnaast moesten zij een bijdrage leveren aan 'de beschaving van de inheemse bevolking.'

Voorkant van het dagboek van een anonieme zuster die gevangen heeft gezeten in het Japanse interneringskamp Bangkinang.

Collectie: Archief Zusters van Liefde, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

Naar Bangkinang/langs Padangstrand. Tekening uit het dagboek van de zuster. Bepakt met zakken, bedden en emmers kwamen de zusters, vrouwen en kinderen aan op het strand bij Padang. Zij liepen richting de trein die hen naar het interneringskamp Bangkinang zou deporteren.

Collectie: Archief Zusters van Liefde, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

Na mijzelf ingelezen te hebben in de secundaire literatuur heb ik contact gezocht met het bestuur van de Zusters van Liefde. Dit deed ik in de eerste plaats om ze te informeren over het onderzoek waar wij mee bezig zijn. Daarnaast hoopte ik dat er foto's beschikbaar waren van de zusters die omgekomen waren in Bangkinang. Het bestuur tipte mij het volledige archief van de zusters te raadplegen in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha. Een goede reden voor een bezoek aan dit prachtige archief om de reis die de zusters naar de voormalige kolonie hebben gemaakt, te kunnen gaan reconstrueren.

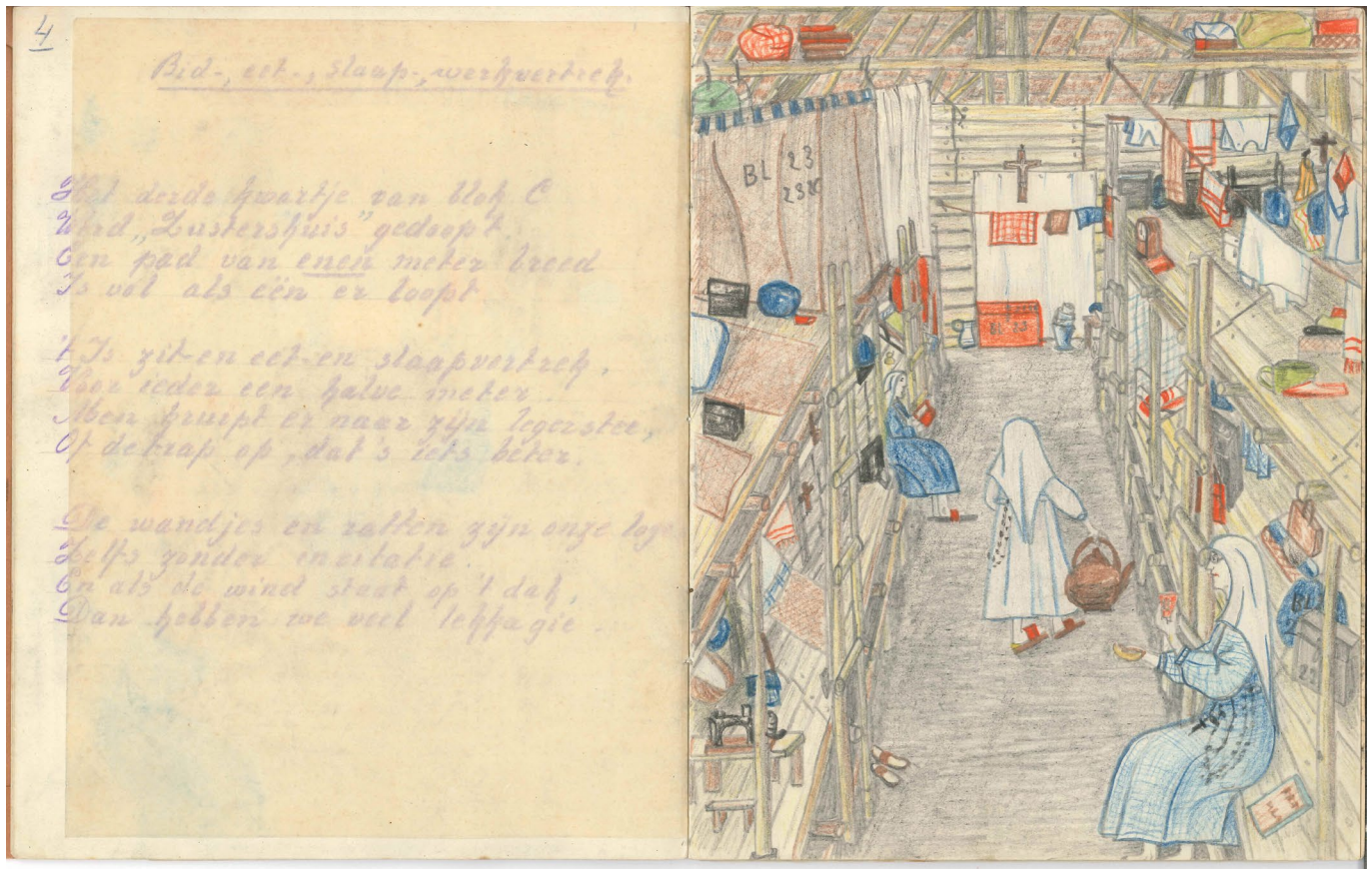
Missies in de voormalige kolonie Nederlands-Indië

De congregatie van de Zusters van Liefde Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid, de grootste congregatie van vrouwelijke religieuzen in Nederland, werd in 1832 gesticht door Joannes Zwijsen in Tilburg. Binnen deze zustercongregatie was, net als binnen vele andere congregaties, de missie een integraal onderdeel van het kloosterleven. In 1885 vertrokken per stoomschip de eerste negen

missiezusters¹ van de Zusters van Liefde naar Padang op Sumatra in Nederlands-Indië. Hun reis per schip, waarbij zij meerdere tussenstops maakten, duurde ongeveer anderhalve maand. De zusters bouwden een leven op in een ander land dat in grote lijnen overeenkwam met hun leven en werk in Nederland. Hun missie had hoofdzakelijk een medisch karakter: zij zorgden voor zieken en armen. Daarnaast gaven zij katholiek onderwijs aan (arme) kinderen. In januari 1942 kwam hier een abrupt einde aan toen de Japanners de Indische eilandengroep bezetten. De meeste zusters werden in december 1943 in het interneringskamp Bangkinang gevangen gezet.

Een verstopte parel in het archief van Sint Agatha

Ik kom graag in archieven. Een fysiek archief geeft mij een ander gevoel bij het raadplegen van de archiefstukken dan wanneer ik dit digitaal doe. Daarnaast stuit je bij (nog) niet gedigitaliseerde archieven wel eens op onontdekte vondsten. Mijn bezoek aan het archief in Sint Agatha bevestigde dit. Voor ik de daadwerkelijke archiefstukken in handen kreeg,

Bid-, eet-, slaap-, werkvertrek. De tekening bevat veel details die onthullen wat de zusters dagelijks in het kamp deden. In Bangkinang verbleven de zusters samen in blok C. Een gedeelte van het blok, omgedoopt tot 'het Zustershuis', vormde voor de zusters het bid-, eet-, en slaapvertrek. Ook werd er in dit gedeelte van het vertrek gewerkt: de was werd er te drogen gehangen, er stond een naaimachine en er lagen (religieuze) boeken. De zusters werkten daarnaast in het kamp ook in de polikliniek waar zij zieken en gewonden verzorgden, in de keuken en op de wasplaats. In de buitenlucht werd er (religieus) onderwijs gegeven aan de kinderen.

Collectie: Archief Zusters van Liefde, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

hielp de archivaris van Sint Agatha mij op weg. Ik kreeg extra informatie over de geschiedenis van het archief van de Zusters van Liefde, hoe het archief in Sint Agatha terecht was gekomen en welke archiefstukken nuttig waren voor mijn onderzoek. Handvatten die een digitaal archief niet voorhanden heeft.

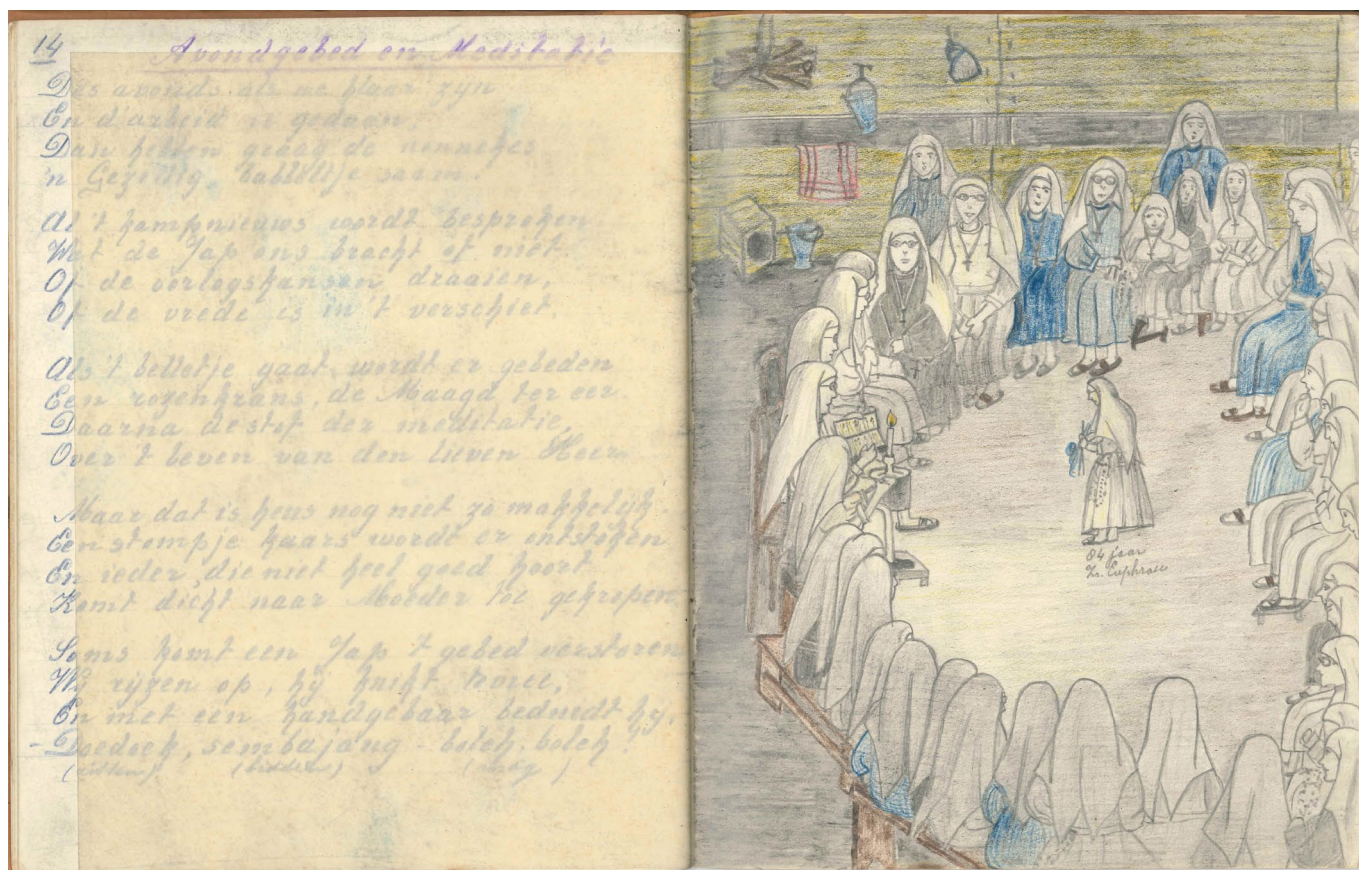
en uitzonderlijk gedetailleerd beeld van de dagelijkse gang van zaken in een Japans interneringskamp vanuit het perspectief van een zuster. Hoe zag het blok eruit waar de zusters sliepen? Wat waren hun dagelijkse werkzaamheden? In hoeverre konden zij hun religieuze leven nog beoefenen?

"Ik stuitte op een dik boekje dat mijn hart sneller deed kloppen"

Na een ochtend archiefstukken doorspitten, stuitte ik op een dik boekje dat mijn hart sneller deed kloppen: de voorkant deed vermoeden dat het om een dagboek ging. Op elke bladzijde trof ik kleurrijke tekeningen van het Japanse interneringskamp Bangkinang. Naast elke afbeelding vond ik een stuk tekst in dichtvorm. Het dagboek geeft een persoonlijk, uniek

Het Japanse interneringskamp Bangkinang

Uit het dagboek van de anonieme zuster blijkt dat de zusters in het kamp zo goed als het kon hun religieuze leven probeerden te onderhouden. Tijden van stilte, dagelijkse (koor-)gebeden en elke maand afzondering waren bezigheden die werden voortgezet. De zusters hadden al hun religieuze boeken meegesleept. De omstandigheden in het interneringskamp Bangkinang waren zwaar. Lijdend aan hongersnood moedigden de zusters elkaar aan met de gedachte dat het in Nederland nog veel erger moest zijn. Zij wisten bovendien dat er door de zusters in Tilburg voor hen werd gebeden. Door

Avondgebed en meditatie. In de avonden, als het werk was gedaan, was er voor de zusters tijd om samen te komen en 'al het kampnieuws te bespreken'. Hoe staat het ervoor in de oorlog? Is er vrede in zicht? Na wat babbelen ging er een belletje en werd er gebeden. Zoals je op de afbeelding kunt zien, werd het gebed geleid door Zuster Euphrase Klaver. Zij was één van de vijftien zusters die na de oorlog niet naar Tilburg zou terugkeren: op 27 juli 1945 overleed zij in het kamp aan hongeroedeem.

Collectie: Archief Zusters van Liefde, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

vast te houden aan hun geloofsovertuiging voelden zij zich gesterkt en konden zij de moederin houden, zelfs bij de grootste beproeving zoals de dood van medezusters. Dit blijkt uit meerdere geschreven brieven van de zusters aan het klooster in Tilburg, te raadplegen in hetzelfde archief.

Het egodocument: een waardevolle primaire bron

Een archiefstuk is voor mij meer dan een stuk tekst. Het daadwerkelijk in handen houden van het dagboekje en het voelen van het materiaal geeft een bijzondere beleving. De bron is een unieke toevoeging voor het verhaal van de omgekomen zusters in het kamp Bangkinang: het maakt hun verhaal levendiger en compleet. Het geeft een bijzondere inkijk in de maanden van gevangenschap van de zusters en hoe zij die hebben beleefd. Juist doordat deze bron zo persoonlijk is, kunnen er gegevens in worden gevonden die in andere bronnen ontbreken. "Egodocumenten kunnen informatie geven over bevolkingsgroepen die binnen de traditi-

onele geschiedwetenschap onderbelicht zijn gebleven [zoals] vrouwen [...]"² Gezien het sterke subjectieve karakter van dit type primaire bron is het wel belangrijk om het dagboek te bestuderen naast andere primaire en secundaire bronnen.

Het dagboek representeert voor mij het verhaal van alle Zusters van Liefde die zijn omgekomen in een Japans interneringskamp tijdens de Tweede Wereldoorlog in de voormalige Nederlandse kolonie. Behalve dat het dagboek ons historische informatie geeft over het leven van de zusters in Bangkinang vertelt het ons ook iets over onderwerpen als missiewerk, Japanse interneringskampen en de beoefening van religie in het midden van de twintigste eeuw. Daarnaast heeft het bezoek aan het archief van Sint Agatha mij voorzien van informatie over het volledige archief van de zusters, hoe het daar terecht is gekomen en waarom specifiek op die plek. Onmisbare informatie voor de onderzoeker om een compleet en juist beeld van het leven van de omgekomen zusters in Nederlands-Indië te kunnen geven.

Gedenkblad van alle elf zusters die tussen 7 april 1942 en 22 augustus 1945 overleden zijn in het interneringskamp Bangkinang in voormalig Nederlands-Indië.

Collectie: Archief Zusters van Liefde, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

In de primaire bron vond ik een verstopte levensles. Het dagboek laat zien dat de zusters zo goed als mogelijk hun sociale taken probeerden voort te zetten in de erbarmelijke omstandigheden van het kamp. Zij zorgden voor de zieken, kinderen en voor onderwijs, en toonden daarmee medemenselijkheid in een inhumane situatie. Dat is bewonderenswaardig en een leerzame les om in actuele tijden van crisis, groeiende (inkomens)ongelijkheid en armoede aan de behoevende medemens te blijven denken. Van alle Zusters van Liefde die op missie naar de voormalige kolonie werden gestuurd, zijn er elf overleden in het interneringskamp Bangkinang.

In dit artikel ligt de nadruk op vrouwelijke religieuzen. Wil je weten hoe het andere Tilburgse religieuzen verging tijdens de Tweede Wereldoorlog? Kijk dan in de Wiki Midden-Brabant (wikimiddenbrabant.nl). Daar werken wij aan een levensbeschrijving van alle omgekomen religieuzen.

Gebruikte bronnen/archieven

- Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha, Collectie: Archief van de Congregatie van de Zusters van Liefde Onze Lieve Vrouwe Moeder van Barmhartigheid
- Nationaal Archief, Persoonsdossier Oorlogsgravenstichting, [www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.19.255.01/invnr/9298A/file/NL-HaNA_2.19.255.01_9298A_0009?query=\(geraadpleegd 11 mei 2022\)](http://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.19.255.01/invnr/9298A/file/NL-HaNA_2.19.255.01_9298A_0009?query=(geraadpleegd 11 mei 2022))
- NIOD, Indische Kamparchieven, www.indischekamparchieven.nl/nl (geraadpleegd 18 mei 2022)
- Regionaal Archief Tilburg, Collectie documentatie Tweede Wereldoorlog Tilburg, archief 565, invnr 221.

Literatuur

- Baggerman, Arianne en Rudolf Dekker, 'De gevaarlijkste van alle bronnen. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 4 (December 2004), 3-22.
- Beer, Ad de en Gerrit Kobes, *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen*, (Tilburg, 2002, Tilburgse Bronnenreeks 4).
- Derksen, Maaïke, 'Brabantse missionarissen in Nederlands-Indië. Het 'grootte' missie uur', *Brabants Erfgoed*, (2 juli 2019), www.brabantserfgoed.nl/page/8808/brabantse-missionarissen-in-nederlands-indi%C3%AB (geraadpleegd 29 juni 2022).
- Doremalen, Henk van en Ronald Peeters, *Tilburgse sprokkelingen. Bijdragen tot de Tilburgse geschiedenis, Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed te Tilburg*, (Tilburg, 2003).
- Heijst, Annelies van, Marjet Derks en Marit Monteiro, *Ex caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw* (Hilversum, 2010).

Noten

- 1 Voor de Tweede Wereldoorlog sprak men van 'missiezusters' of 'missionarissen'. Na 1945 werd dit 'missionaris' zodat de waarde van het werk van de zusters gelijkgesteld werd aan dat van de mannen.
- 2 Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven", *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, December 2004, nr. 4, 12.

Onderzoek naar burgerslachtoffers

Elk mens verdient het om herinnerd te worden

Historisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog richt zich vaak op helden en spannende verhalen, vrijwel nooit op het kleine en gewone. Uit verhalen over helden, die ondanks tegenslag standhouden en zich verzetten, kun je kracht putten op moeilijke momenten. Maar die helden staan vaak ook ver van ons af.

Natasja Zeegers

Verhalen over gewone burgerslachtoffers laten ons zien hoe het voor onszelf kan zijn in een oorlog. Burgerslachtoffers zijn burgers die door oorlogsgeweld om het leven komen en die er niet voor kiezen deel te nemen aan de oorlogshandelingen, aan welke kant dan ook, in tegenstelling tot bijvoorbeeld militairen of verzetsmensen. Zij sterven vaak tijdens alledaagse bezigheden. Bij het ophangen van de was, het hout sprokkelen of op zoek naar het in de oorlog zo schaarse voedsel. Maar ook bijvoorbeeld tijdens het werken, wandelen of buitenspelen. Juist met hen kunnen wij ons identificeren, omdat wij allemaal over het algemeen gewone mensen zijn, hoezeer we onszelf soms ook iets anders toedichten.

Wanneer burgerslachtoffers een gezicht krijgen, komt de oorlog even heel dichtbij. Sommigen krijgen later een gedenksteen, zoals René Klessens (St. Willebrordplein, Tilburg) of Adrianus Broos (Lochal, Tilburg), maar méér dan namen op een monument zijn het meestal niet. Achter elke naam schuilt echter een verhaal, dat niet zoveel verschilt van onze eigen verhalen. Daarom heb ik ervoor gekozen juist deze groep slachtoffers te onderzoeken. Omdat het vaak mooie verhalen zijn, die het verdienen om verteld te worden. Maar ook omdat burgerslachtoffers vaak in elke familiegeschiedenis te vinden zijn, terwijl niet iedereen een oorlogsheld in de familie heeft.

Zo kwam ik er tijdens mijn onderzoek bijvoorbeeld achter, dat het driejarige jongetje Pietje (Petrus Adrianus Johannes) van Caulil, een achterneef van mijn oma was. Als ik een achternaam tegenkom, waarvan ik weet dat die in

mijn stamboom voorkomt, dan zoek ik de naam altijd even op in Aldfaer, het programma dat ik gebruik voor mijn stamboom. Pietje raakte gewond tijdens een bombardement in de omgeving van het Wilhelminapark op 21 februari 1945. Omdat zijn gezicht was aangetast en hij steeds minder kon zien, is hij, naar verluidt, overgebracht naar een militair hospitaal in Sint-Michielsgestel. Daar is hij overleden op 24 maart 1945. In mijn familie was dit een onbekend verhaal.

Pietje van Caulil

Bron: familiearchief, fotograaf onbekend

Bl 154141 I

Tilburg 9/16. 9/4/43

BLUMENFELD-KAMPLER, Minna a (P.B. T 14/00673)

Atjehstr. 28, Tilburg Blumenfeld, Simha 14-6-90

22.8.90, Moszeznica zonder 37.43 4th Barbes

Gesperrt wegens: niet gesperrt I only Rappok R-T, 67-99-99

Vroegere werkk.: niet gesperrt

Diploma's: niet gesperrt

Indruk: zeer goed

Bijzonderheden: goed

Gezondheidstoest.: + intort. 30.4.45 in Ravensbrück (C. Sch. C. 8.) 26-8-42

Alg. opmerkingen: ghuurd

Roemenen Tr. 5.4.44

Persoonskaart Minna Blumenfeld-Kampller

Bron: Arolsen Archives

Een bestaand boek als basis

Mijn onderzoek naar burgerslachtoffers begon bij een boek van Rob Maayen, *Loven in de schaduw van oorlog en geweld*. Makkelijk, dacht ik, het onderzoek is al gedaan, dus dat zal mij minder tijd kosten. Maar dat viel tegen. Het boekje is 25 jaar oud en sindsdien zijn er veel nieuwe archieven ontsloten, die ook doorzocht moesten worden. Daarnaast is het boek niet foutloos. Helaas stond er geen bronnenlijst achter in dit boekje, anders had ik aan de hand daarvan kunnen checken of alle informatie nog klopte. Nu moest ik zelf opnieuw op zoek in alle archieven. Het zogenaamde 'laaghangend fruit' vergde veel meer tijd dan ik dacht.

Simha en Mina Blumenfeld-Kampller

Als eerste onderzocht ik het echtpaar Blumenfeld-Kampller, omdat hun verhaal vooraan in Maayens boek staat beschreven. Elders in deze onderzoeksgids wordt specifiek aandacht besteed aan onderzoek naar Joodse slachtoffers. Toch kies ik ervoor om het verhaal van dit echtpaar hier te vertellen. Ten eerste omdat dit eerste verhaal mij meteen al diep raakte. Daarnaast om niet te vergeten dat Joodse slachtoffers óók in de categorie burger-slachtoffers vallen. Door ze apart te behandelen tijdens historisch onderzoek, wordt volgens mij soms over het hoofd gezien dat zij gewone burgers zijn, 'één van ons' zijn. Te gemakkelijk wordt soms gedacht: "Dat overkomt ons niet", maar uiteindelijk kunnen we in een andere oorlog allemaal slachtoffer worden van een gruwelijk systeem.

Minna Kampller (1890-1945) werd in Polen geboren en trouwde in 1917 met Simha Blumenfeld (1890-1945), geboren in Roemenië. Zij verhuisden naar Keulen in Duitsland. Daar werd hun dochter, Sofie (1919-1942), geboren. Blumenfeld was opzichter van het Israëlitisch

kerkhof en werkte als schoenmaker. In juni 1933 emigreerde het gezin naar Tilburg. Daar begonnen zij een winkel met speelgoed en huishoudelijke artikelen. Dochter Sofie verhuisde later naar Amsterdam. Zij werd in 1942 gedeporteerd naar Auschwitz en vermoord.

Haar ouders werden in april 1943 opgepakt in Tilburg en naar Westerbork getransporteerd. Op 5 april 1944 vertrok er vanuit Westerbork een trein, met voornamelijk Roemenen, richting Auschwitz, Bergen-Belsen, Theresienstadt, Ravensbrück en Buchenwald. De Blumenfelds maakten deel uit van dit transport. Simha Blumenfeld kwam uiteindelijk terecht in Buchenwald, waar hij in februari 1945 stierf. Minna Blumenfeld-Kampller werd naar Ravensbrück gedeporteerd. Wanneer zij precies stierf is niet met zekerheid vast te stellen, maar het was uiterlijk 30 april 1945.

Op de websites van Joods Monument en Arolsen Archives vond ik veel gegevens over de Blumenfelds, maar ook wat tegenstrijdige informatie; in het ene artikel op Joods monument wordt gezegd dat Minna Kampller de oorlog overleefde, terwijl een ander vermeldt dat zij in 1945 stierf. Een collega-onderzoeker was zo behulpzaam om een e-mail te sturen naar kamp Westerbork. Hun antwoord gaf uiteindelijk uitsluitel: Minna Blumenfeld-Kampller heeft de oorlog helaas niet overleefd.

Vaak vind ik genealogische gegevens ook via stamboomsites. Bij dit echtpaar kon ik echter niets vinden. Ik realiseerde me dat niemand van deze familie de oorlog had overleefd; er was niemand meer over die een stamboom zou kunnen maken. Dat raakte me diep, deze heftige gevolgen van het verleden in het heden.

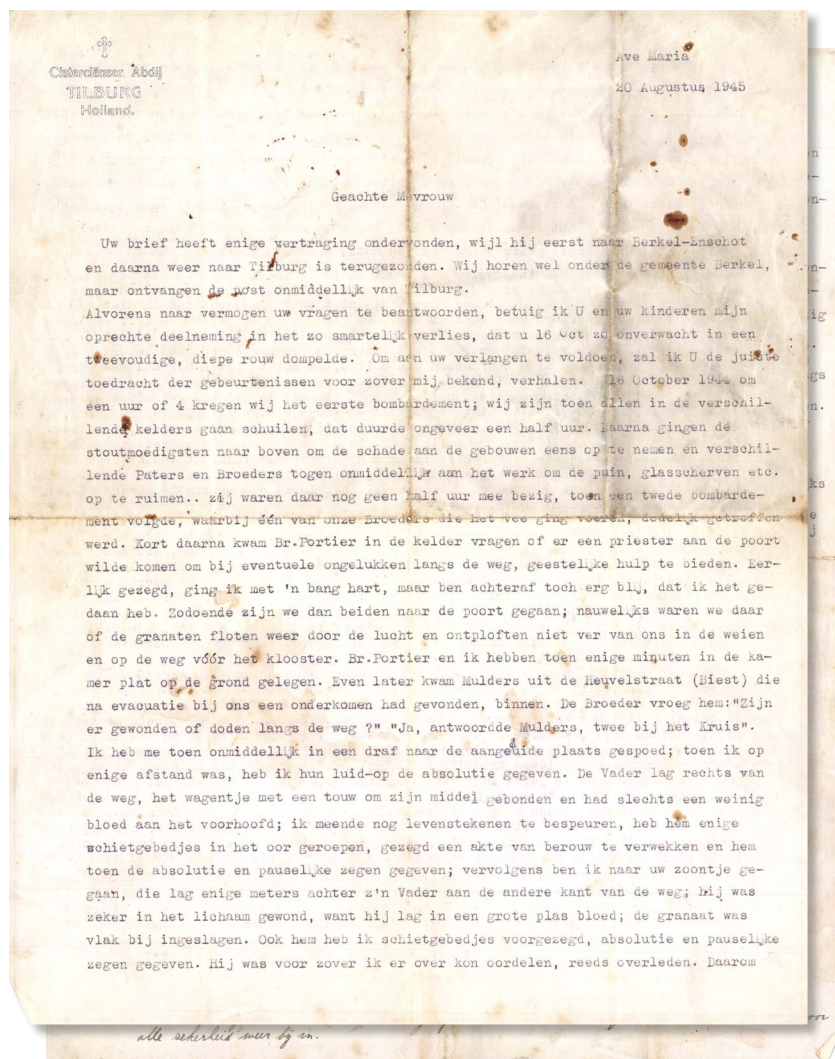
Genealogisch onderzoek.

'Grote verhalen' over burgerslachtoffers zijn schaars, maar door te beginnen met genealogisch onderzoek, krijg je vaak toch een beeld van hoe iemands leven eruitzag. Genealogische informatie is te vinden op de website van Regionaal Archief Tilburg en andere archieven. De website WieWasWie kan ook nuttig zijn. Akten van de burgerlijke stand zijn helaas niet allemaal openbaar. Overlijdensakten worden na 50 jaar openbaar, huwelijksakten na 75 jaar en geboorteakten na 100 jaar. De gezinskaarten tot 1939 staan bijvoorbeeld niet online bij een aantal archieven, omdat er nog personen in leven kunnen zijn. In dat geval biedt de website Openarch soms uitkomst. Daar zijn bijvoorbeeld gezinskaarten te vinden vanaf 1920. Daarnaast bieden stamboomwebsites aanknopingspunten, net als kranten op de Delpher-website en online bidprentjesarchieven.

Zo kwam bijvoorbeeld het verhaal van Arnoldus Petrus van den Dobbelsesteen (1896-1944) tot stand. Hij werd geboren als zesde kind (van negen) uit het huwelijk van Theodorus Jacobus van den Dobbelsesteen en Maria Anna van Oorschot. Zijn vader was metselaar. Arnoldus groeide op aan de Bisschop Zwijzenstraat en de Van Gilsstraat. In 1923 trouwde hij met Huberdina Maria Kwinten, met wie hij ging wonen aan de Waterhoefstraat. Van den Dobbelsesteen verdiende de kost als brievenbesteller.¹ In 1925 vertrok het echtpaar naar Rotterdam, waar hun zoon Theo geboren werd. In 1929 verhuisden zij naar Eindhoven, waar Van den Dobbelsesteen werkte als assistent bij de postbrieven. In 1930 werd een tweede kindje geboren, dat levenloos ter wereld kwam. In 1936 verhuisde het gezin weer terug naar Tilburg, naar de Nazarethstraat. Van den Dobbelsesteen werd toen adjunct commies² bij de PTT. Hij stierf in 1944 tijdens het houtspreekelen, doordat hij getroffen werd door een granaatscherf in de keel.

Deze laatste informatie vond ik eerder in een brief uit de Collectie Documentatie Tilburg 1940-1945 van Regionaal Archief Tilburg. Trappistenpater Cyprianus schreef deze brief aan de weduwe van een ander oorlogsslachtoffer, Jan Spijkers. Over Van den Dobbelsesteen schrijft Cyprianus: "Enige dagen later heeft het [Heilig Oliesel] dienst gedaan bij een zekere Dobbelsesteen uit de Nazarethstraat die bij het houtspreekelen door een granaatscherf in de keel getroffen werd." Zo brengt onderzoek naar de ene persoon je soms bij het verhaal van een ander.

Het verhaal van Jan (Joannes Maria) Spijkers (1906-1944) kenmerkt zich door pech. Zijn moeder overlijdt als hij twaalf jaar oud is. Twee broertjes overlijden ook, op zeer jonge leeftijd. Spijkers gaat naar de lagere school en werkt daarna in een textiel fabriek. Hij raakt door een bedrijfsongeval met een textielmachine zijn rechterarm kwijt en draagt daarom een prothese. Na dit ongeval gaat hij aan de slag bij schoenfabriek J. van Arendonk als handelsagent/handelsreiziger.³ Op 16 september 1929 trouwt Spijkers met Paulina Wilhelmina Josephina Petronella van Berkel. Zij krijgen in totaal acht kinderen. Eén daarvan is Wim (Wilhelmus Theodorus Joannes), geboren op 2 september 1930. Samen met hem gaat Spijkers op 16 oktober 1944 naar Moergestel, op zoek naar voedsel. Het lukt vader en zoon een varken te kopen. Op de terugweg richting het Trappistenklooster worden ze vlakbij het kruisbeeld in de bocht van de weg zwaar onder vuur

genomen door een jachtvliegtuig en overlijden waarschijnlijk ter plekke.

Brief van Pater Cyprianus aan weduwe Spijkers

In een uitvoerige brief, beschrijft pater Cyprianus hoe hij Jan en Wim Spijkers aantrof en hoe hij hen zag liggen: "De Vader lag rechts van de weg, het wagentje met een touw om zijn middel gebonden en had slechts een weinig bloed aan het voorhoofd; ik meende nog levenstekenen te bespeuren, heb hem enige schietgebedjes in het oor geroepen, gezegd een akte van berouw te verwekken en hem toen de absolutie en pauselijke zegen gegeven; vervolgens ben ik naar uw zoontje gegaan, die lag enige meters achter z'n Vader aan de andere kant van de weg; hij was zeker in het lichaam gewond, want hij lag in een grote plas bloed; de granaat was vlak bij ingeslagen. Ook hem heb ik schietgebedjes voorgezegd, absolutie en pauselijke zegen gegeven. Hij was voor zover ik er over kon oordelen, reeds overleden. Daarom ben ik weer naar z'n Vader gegaan, heb hem nogmaals enige schietgebeden voorgezegd, en tot berouw opgewekt. Hebben zij het gehoord en in hun hart meegebeden?" Jan en Wim Spijkers

worden 20 oktober 1944 begraven op het kerkhof van Loven.

Ooggetuigenverslagen

Er zijn ook ooggetuigenverslagen, die later pas opgeschreven zijn. Via Google, krantensites of via een website als Geheugen van Tilburg kom ik soms interessante informatie tegen. Zo verscheen er in 2020 een artikel in het *Brabants Dagblad* waarin ooggetuigen vertellen over het al eerdergenoemde bombardement in de omgeving van het Wilhelminapark in februari 1945. Eén van de ooggetuigen vertelt hoe zijn vriendjes, Riny Damen, Jan Goossens en Jan van Loon, aan het voetballen waren op het Schaeppmanplein toen ze werden getroffen door brisantbommen. Zo lukt het me vaak toch om het verhaal aan te vullen.

Bij de vijfjarige Toosje (Catharina Bernadetta Cornelia) de Groot (1939-1945), die tijdens hetzelfde bombardement stierf, zorgde een verhaal van één van de nabestaanden voor meer informatie. Ook deze informatie vond ik in archief 565, de Collectie Documentatie Tilburg 1940-1945. Een neef van Toosje vertelde in 2005 het volgende: "Toosje was aan het spelen [toen het bombardement begon]. [...] Toen de bom viel, vlogen de ramen in de buurt kapot en was er [...] schade aan het interieur. Toen ons oma ging kijken, lag Toosje op de grond, dood, met alleen een klein scherfje in haar slapen. [...] Toen Toosje pas begraven was, moest opa komen kijken naar het geopende graf omdat men dacht dat men haar verwisseld had met een [ander kind]. Het was toch Toosje die in het kistje lag. Oma is er nooit overheen gekomen. Het verlies drukte zeer zwaar op het gezin." Dit indrukwekkende verslag geeft meteen een beeld van hoeveel impact zo'n gebeurtenis heeft gehad op het leven van in dit geval ouders en andere familieleden.

Elk verhaal is uniek

En zo zijn er nog zoveel andere unieke verhalen om te onderzoeken en te vertellen. Zoals het verhaal over de man die drie weken na zijn huwelijk sterft, met achterlating van zijn zwangere weduwe. Of het evacueetje dat samen met haar verzorgster gaat wandelen en dodelijk getroffen wordt, terwijl haar moeder net bevallen is van een zusje. Of de man die tijdens zijn gedwongen tewerkstelling in Duitsland zijn verlof afstaat aan een ander en daardoor overlijdt bij een bombardement. Mensen die op de verkeerde tijd op de verkeerde plek zijn. Mensen die het verdienen om herinnerd te worden in plaats van in de vergetelheid te raken als anoniem slachtoffer. De hiergenoemde ver-

halen zijn daarom terug te vinden op de Wiki Midden-Brabant, samen met vele andere verhalen van Tilburgse burgerslachtoffers.

Ik hoop met mijn onderzoek slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog een gezicht te geven en hun verhaal dichterbij te brengen. Zodat we het verleden niet vergeten en ervan leren in het heden. Door het herdenken van oorlogsslachtoffers van toen, kunnen we misschien ook meer begrip opbrengen voor oorlogsslachtoffers van nu. Zoals voor de vluchtelingen van oorlogen in bijvoorbeeld Syrië en Oekraïne, die hun geliefden zagen sterven voordat ze zelf een veilige plek vonden.

Gebruikte bronnen/archieven

Joods Monument, Minna Blumenfeld-Kampler www.joodsmonument.nl/nl/page/604731/minna-blumenfeld-kampler (geraadpleegd op 17-05-2022)

Regionaal Archief Tilburg, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945 (archief 565), invnr. 209, *Familienamen map letter Sp, J.F.A.*

Spijkers, geb. 16.11.1920, overl. 1.4.1945
Regionaal Archief Tilburg, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945 (archief 565), invnr. 180, *Familienamen map letter G, C.B.C. de Groot, geb. 1.12.1939, overl. 21.2.1945*

Yad Vashem, Transport from Westerbork, Camp, The Netherlands to Buchenwald, Camp, Germany on 05/04/1944, *deportation. yadvashem.org/index.html?language=en&itemid=11846282* (geraadpleegd 17-05-2022)

www.bidprentjesarchief.nl

collections.arolsen-archives.org/de/search

www.delpher.nl

www.geheugenvantilburg.nl

www.genealogieonline.nl

www.geneanet.nl

www.myheritage.nl

www.openarch.nl

www.regionaalarchieftilburg.nl

www.wiewaswie.nl

Literatuur

Maayen, Rob, *Loven in de schaduw van oorlog en geweld*. (Tilburg, 1997)

Spapens, Paul, 'In bevrijd Tilburg sloeg de dood veertien maal toe: getuigen vertellen over Duitse bommenregen', *Brabants Dagblad*, 21-02-2020

Noten

- 1 Postbode
- 2 Voormalige ambtelijke rang in Nederland; administratieve ambtenaar van middelbare rang
- 3 Waarschijnlijk was Spijkers vertegenwoordiger

Toosje de Groot

Oorlogsgravenstichting

Vrede vergt moed

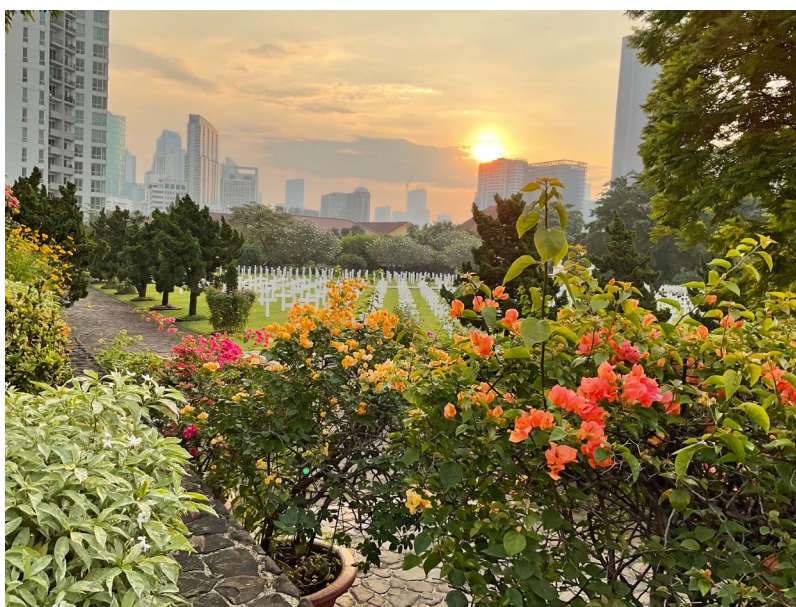
Hélène Briaire

De Oorlogsgravenstichting heeft ongeveer 180.000 mensen geregistreerd als oorlogsslachtoffer. Zij zijn gevallen sinds 9 mei 1940, het begin van de Tweede Wereldoorlog tot heden. Al deze mensen hebben een verhaal, soms indringend soms kort of eenvoudig. De Oorlogsgravenstichting wil de herinnering aan deze mensen levend houden. Niet alleen voor de huidige generatie, maar ook voor de toekomstige generaties. Dit doen wij door hun verhalen te verzamelen en door te vertellen, door hun namen te registreren en te noemen en door het onderhouden van de 50.000 Nederlandse oorlogsgraven waar ook ter wereld.

Voor veel lezers van deze onderzoeksgids is de Oorlogsgravenstichting ook een belangrijke bron van informatie naar mensen die in de oorlog zijn omgekomen. Bijzonder is dat hier de gegevens van alle 180.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers samen komen. Sinds kort is op de personenpagina's ook een link opgenomen naar het gedigitaliseerde dossier van het archief van de Oorlogsgravenstichting, zoals dat bewaard wordt door het Nationaal Archief in Den Haag.

Het archief van de Oorlogsgravenstichting

Dit archief kent zijn ontstaan vlak na de oorlog. In september 1946, vorig jaar 75 jaar geleden, werd de Oorlogsgravenstichting opgericht, op initiatief van reserve luitenant-kolonel Dr. A. van Anrooy, hoofd van de dienst voor Identificatie en Berging van het Ministerie van Oorlog. Aan het einde van de Tweede

*Nederlands Ereveld
Menteng Pulo in
Jakarta*

Foto's: Robbert van de Rijdt

Bloemlegging op Nationaal Ereveld Loenen

Foto: Rob Gieling Fotografie

Tentoonstelling Oog in Oog op Nationaal Ereveld Loenen

Foto: Rob Gieling Fotografie

Wereldoorlog lagen over de hele wereld graven van tienduizenden Nederlandse oorlogsslachtoffers. In tegenstelling tot de landen om ons heen die betrokken waren geweest bij de Eerste Wereldoorlog kende Nederland geen organisatie om voor deze graven te zorgen. Om de Nederlandse oorlogsslachtoffers een graf te kunnen geven, had de Oorlogsgravenstichting zoveel mogelijk gegevens nodig van Nederlanders die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren omgekomen. Het verzamelen van deze gegevens werd gedaan door een kleine staf en een team van vrijwilligers. Het lukte deze kleine groep een archief op te zetten met de gegevens van alle Nederlandse oorlogsslachtoffers. Zij zochten in de archieven van de Ministeries van Oorlog en Sociale Zaken,

het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en het Nederlandse Rode Kruis. Tegelijkertijd spoorden zij nabestaanden op en zochten in gemeentearchieven om te controleren of de gevonden gegevens klopten. Het ging in totaal om 180.000 Nederlanders die omgekomen waren.

De gegevens uit het archief zijn te raadplegen op de website van de Oorlogsgravenstichting (www.oorlogsgravenstichting.nl). De recent geheel vernieuwde database geeft toegang tot de persoonpagina's van alle 180.000 oorlogsslachtoffers en het onderliggende dossier in het Nationaal Archief. Nabestaanden, onderzoekers en belangstellenden kunnen zelf verhalen en foto's aan deze pagina's toevoegen. Wij nodigen dan ook iedereen uit hieraan bij te dragen.

Oorlogsgraven

Van de 180.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers hebben er 50.000 een aanwijsbaar graf. Deze graven liggen verspreid over de hele wereld. In Nederland bevinden zij zich op Militair Ereveld Grebbeberg in Rhenen en Nationaal Ereveld Loenen bij Apeldoorn maar ook in bijna iedere Nederlandse gemeente. Verspreid over Europa zijn er Nederlandse erevelden in Duitsland, Noorwegen, Oostenrijk, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Veel Nederlanders hebben hun laatste rustplaats gevonden in Zuid-Oost Azië. Ongeveer 25.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers zijn begraven op de zeven erevelden in Indonesië en 3000 slachtoffers van de dwangarbeid aan de Birma-Siam spoorlijn in Thailand en Myanmar. Niet iedereen die is omgekomen in de oorlog is een oorlogsslachtoffer. De status 'Nederlands oorlogsslachtoffer' wordt bepaald op basis van de afspraken die na de oorlog zijn vastgelegd in de statuten van de Oorlogsgravenstichting. Deze kun je nalezen op onze website.

Vrede vergt moed

Het werk van de Oorlogsgravenstichting is nog steeds relevant. Door de mensen in de graven en uit de dossiers in het archief een gezicht te geven en hun verhalen via de interactieve middelen die ons nu ter beschikking staan door te vertellen, willen we de jongere generaties bewust maken van de prijs van vrede.

Joodse slachtoffers

De families Buchen en Van Dam

Rob van Putten

In 2021 begon ik voor de Wiki Midden-Brabant met het optekenen van levensverhalen van in Tilburg woonachtige Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog gedeporteerd en vermoord zijn. En terwijl ik dit stuk schrijf over slachtoffers van de Nazi-terreur, is er een vluchtelingenstroom uit Oekraïne gaande. Het is om cynisch van te worden.

Voor dit artikel onderzocht ik twee Joodse families. Het onderzoek naar slachtoffers van een misdadig systeem die een gruwelijk einde tegemoet gaan, kan niet zonder dat emoties loskomen: ongeloof, woede, verbijstering, mededogen. Het leed dat de hier beschreven families is aangedaan, is enorm.

Om aan te geven welke bronnen belangrijk zijn bij dergelijk onderzoek, sluit ik af met een overzicht van zowel algemene bronnen over de Jodenvervolgving als de bijzondere bronnen die ik voor de hier beschreven casussen geraadpleegd heb.

Het gezin Van Dam-Van Geens

Hartog Benjamin van Dam wordt op 28 december 1882 in Zuidhorn geboren als zoon van Abraham van Dam en Beeltje Goldberg. Hij heeft nog drie zussen en twee broers.

Maria van Geens wordt op 22 november 1882 in Meppel geboren als dochter van Elias van Geens en Hester Blom. Maria heeft nog een broer en een zus.

Hartog en Maria trouwen op 26 augustus 1910 in Meppel. Ze krijgen twee kinderen, Abraham Elie (Bram), geboren op 29 december 1911 en Estella (Stella), geboren op 18 juni 1917.

Hartog van Dam is veehandelaar. In april 1919 vestigt hij zich met zijn gezin vanuit Groningen in Amsterdam en in december 1921 verhuist de familie Van Dam naar de Oude Langstraat 3 in Tilburg. Hartog wordt daar afdelingschef bij de in 1914 opgerichte N.V. Eerste Tilburgse Bontweverij waar Louis van Geens, zwager van Hartog, een van de directeuren is. Na een arbeidsconflict wordt de weverij in 1929 ver-

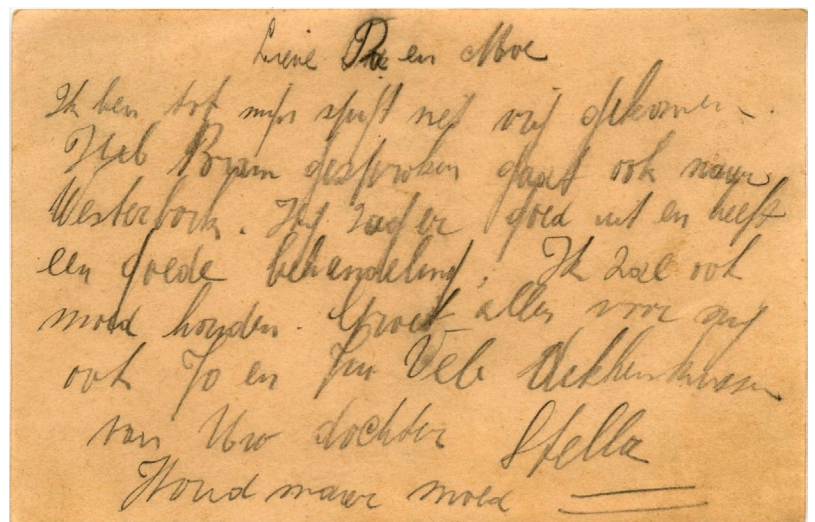
plaatst naar Kontich in België en het gezin Van Dam gaat mee.

Als in 1930 de activiteiten in België stilgelegd worden keren de Van Dams terug naar Tilburg. Het gezin woont dan op diverse adressen totdat het op 14 december 1933 de woning Dapperstraat 1 betreft. Doordat Hartog van Dam zijn baan bij de bontweverij is kwijtgeraakt voorziet hij in zijn onderhoud door op de markt borstels te verkopen. Zoon Bram wordt koopman in manufacturen en dochter Stella inpakster in een tricotagefabriek.

Het gezin heeft het niet breed; Hartog van Dam krijgt bijstand van het Armbestuur van de Nederlands-Israëlitische Gemeente Tilburg. In september 1941 ontvangt hij nog iedere week tien gulden ondersteuning.

Deportatie

Op 26 augustus 1942 krijgen 126 in Tilburg wonende Joden een schriftelijke oproep om zich op 28 augustus bij de BBA-loods nabij het station in Tilburg te melden voor 'werkverruiming' in Duitsland. Ook het gezin Van Dam is opgeroepen. Zoon Bram is er niet bij; hij was op 10 juli ondergedoken, maar wordt opgepakt en

Briefkaart van Stella van Dam aan haar ouders, geschreven op het station in Den Bosch.

Regionaal Archief Tilburg, Inventaris van het archief van de familie Hartog Benjamin van Dam-Geens te Tilburg, 1920-1943)

V.l.n.r.: Abraham van Dam, Hartog Benjamin van Dam en Salomon Hollander.
Collectie Rinus Versluis

Lees meer over Bram van Dam in de Wiki Midden-Brabant

komt in de *Polizeigefängnis Haaren* terecht. Hartog en Maria worden door een van de aanwezige artsen wegens ziekte voorlopig vrijgesteld van deportatie en keren terug naar huis. Stella gaat echter per trein naar Den Bosch om vandaar overgebracht te worden naar Westerbork. Op het station in Den Bosch komt zij haar broer tegen. Stella stuurt nog gauw een met potlood geschreven briefkaart naar haar ouders: "Lieve Pa en Moe. Ik ben tot mijn spijt niet vrijgekomen. Heb Bram gesproken gaat ook naar Westerbork."

Stella en Bram gaan vervolgens – samen met twintig andere uit Tilburg afkomstige Joden – van Den Bosch naar het station Hooghalen in Drenthe. Vandaar moeten ze te voet naar het vijf kilometer verderop gelegen kamp Westerbork (de spoorlijn Hooghalen-Westerbork kwam pas eind oktober 1942 gereed).

Op 29 augustus komen Stella en Bram aan in Westerbork. Daar schrijft Stella nog een brief naar haar ouders, waaruit (tegen beter weten in?) heel veel optimisme spreekt. De vriend van Stella, de Amsterdamse diamantbewerker

Juda Frank, doet via de Joodse Raad nog een vergeefse poging om Stella vrij te krijgen. Ook een attest van de Tilburgse huisarts Salomon Moerel die verklaart dat Stella "...absoluut onmisbaar is voor de verzorging van haar beide ouders, die beiden door ernstige ziektes totaal hulpeloos zijn" gaat niet baten.

Auschwitz en Sobibór

Op maandag 31 augustus gaan 560 mannen, vrouwen en kinderen van Westerbork weer te voet terug naar station Hooghalen. Vandaar gaan ze op transport naar het concentratiekamp Auschwitz. Bij het Poolse stadje Cosel (Kozle) worden 200 mannen uit de trein gehaald om dwangarbeid te verrichten. Bram is een van hen. Hij komt in maart 1944 'ergens' in Midden-Europa om het leven. Bram is dan 32 jaar. Stella is pas 25 als ze bij aankomst in Auschwitz op 3 september 1942 vermoord wordt.

Hartog en Maria van Dam, die wegens ziekte vrijgesteld waren, zijn op 1 juni 1943 overgebracht naar kamp Vught en vandaar op 6 juni naar Westerbork. Op 8 juni 1943 zijn ze – samen met Stella's vriend Juda Frank – gedeporteerd naar Sobibór, waar ze bij aankomst op 11 juni 1943 zijn vermoord. Hartog van Dam en Maria van Geens zijn dan beiden 60 jaar. Juda Frank is 29 jaar.

Op 6 april 2010 zijn er voor het huis aan de Dapperstraat 1 vier struikelstenen geplaatst ter nagedachtenis aan het gezin Van Dam.

Het gezin Buchen-Landesmann

Op 20 december 1902 wordt David Aharon Buchen geboren in het plaatsje Żołynia, in het uiterste zuidoosten van Polen. In diezelfde plaats op 12 augustus 1907 ziet Rosa Landesmann het levenslicht. David en Rosa leren elkaar kennen en trouwen op 22 april 1927 in Kiel (Duitsland). Daar worden ook hun drie zoons geboren, Isaak (5 september 1928), Edmund (25 januari 1931) en Manfred (17 juni 1935). David Buchen is kleermaker en bouwt in Kiel een goedlopende zaak op in confectie en manufacturen aan de Adelheidstraße. Het gezin geniet daardoor een zekere mate van welstand. Omdat het in Duitsland vanaf 1933 voor Joden steeds moeilijker wordt om een normaal leven te leiden ontstaat het plan om naar Palestina te emigreren, maar dat plan wordt ingehaald door de tijd.

Kindertransport

Kort na de 'Kristallnacht' (9 op 10 november 1938) zijn vele duizenden Joodse kinderen uit Duitssprekende gebieden met de zogeheten Kindertransporten in veiligheid gebracht. Het

merendeel van hen komt in Engeland terecht. Ongeveer 2000 kinderen, waaronder de twee oudste zoons Buchen, blijven in Nederland. Isaak en Edmund arriveren op 23 november 1938 in Den Haag. Ze wonen daar eerst even bij hun grootmoeder, die na de machtsovername door Hitler in 1933 met enkele van haar kinderen naar Den Haag gevlucht was. Vanaf april 1939 verblijven ze een paar maanden in Huize Cromvliet in Rijswijk, om later weer door te gaan naar Huis ten Vijver in Scheveningen. Op 12 maart 1940 worden Isaak en Edmund weer herenigd met hun moeder, die op 16 mei 1939 met haar jongste zoon Manfred in Den Haag aangekomen was.

Tilburg

Omdat vanaf september 1940 de kuststreek verboden gebied is voor buitenlandse Joden verhuist Rosa Buchen met haar zoons en haar moeder op 1 oktober naar Tilburg. Zij wonen eerst aan de Emmastraat 19 en vanaf 2 april 1941 aan de Ridderstraat 18. De kinderen zijn tot september 1941 leerling van de Openbare Lagere School aan de Korte Schijfstraat. Daarna moeten zij naar de speciale school voor Joodse kinderen aan de Antoniusstraat.

Auschwitz

Ook Rosa Buchen en haar kinderen worden opgeroepen om zich op 28 augustus 1942 te melden voor 'werkverruiming' in Duitsland. Net als de familie Van Dam-Geens vertrekken vanaf de BBA-loods in Tilburg om op 29 augustus aan te komen in Westerbork. Twee dagen later worden ze naar Auschwitz gedeporteerd, waar ze vermoedelijk meteen bij aankomst op 3 september vermoord zijn. Rosa Buchen is dan 35 jaar. Isaak, Edmund en Manfred zijn dan 13, 11 en 7 jaar.

Rosa's moeder is in Tilburg achtergebleven. Zij is niet opgeroepen en blijft nog een tijd alleen achter in de woning aan de Ridderstraat. Het is niet bekend of, en waar en wanneer zij onderduikt; ze overleeft de Shoah en emigreert in 1947 naar Haifa in Palestina.

Engeland

Hoe liep het nu verder af met vader David Buchen? Eind jaren '30 blijft hij in Kiel achter om zijn zaak netjes af te sluiten. Als hij zich bij zijn gezin wil voegen krijgt hij echter geen visum meer voor Nederland. Het lukt David te vluchten naar Engeland. In 1939 komt hij aan in Kitchener Camp nabij Sandwich (Kent),

Van links naar rechts: Isaak Buchen, Edmond Buchen en Manfred Buchen.

Bron: Joods Monument

“Een brief waaruit (tegen beter weten in) veel optimisme spreekt”

waar Joodse vluchtelingen worden opgevangen. In Engeland ontstaat de vrees voor een Duitse invasie en er ontstaat ook angst voor Duitssprekende vluchtelingen. Zouden zij geen spionnen kunnen zijn? Een deel van hen wordt gedeporteerd naar het eiland Man, Australië of Canada. David is een van de 2542 'enemy aliens' die in juli 1940 met het stoomschip Dunera naar Australië gedeporteerd worden. De reis vanuit Liverpool duurt 57 dagen en is voor de opvarenden een hel. De vluchtelingen worden heel onmenselijk behandeld en moeten vele ontberingen doorstaan. Twee maanden later meert de Dunera in Sidney aan. David wordt overgebracht van het ene naar het andere interneringskamp, waarna hij in 1943 wordt vrijgelaten. Drie jaar later verkrijgt David Buchen het Australische staatsburgerschap. Hij overlijdt op 16 januari 1970 in Sidney.

Struikelsteen voor
Rosa Buchen-
Landesmann aan de
Kronshagener Weg 4
in Kiel, geplaatst op
21 september 2020.

Bron: www.kiel.de

Zijn vrouw en kinderen heeft hij nooit meer teruggezien.

Ter nagedachtenis aan Isaak, Edmund en Manfred Buchen en hun moeder Rosa zijn op 21 september 2020 in Kiel vier struikelstenen geplaatst.

Gebruikte bronnen

• Algemene bronnen

Als basis voor het onderzoek heb ik de volgende publicaties geraadpleegd:

- Beer, Ad de en Gerrit Kobes, *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen* (Tilburg 2002).
- Bader, J., *Kroniek van 'n vervolging. joden in Noord-Brabant 1933-1948* (Soesterberg 2016).

Daarnaast is o.a. gebruik gemaakt van de volgende archieven:

- Regionaal Archief Tilburg, Archief 29, *Inventaris van het archief van de Gemeentepolitie te Tilburg, 1844-1947*.
- Regionaal Archief Tilburg, Archief 484, *Inventaris van het archief van het gemeentebestuur van Tilburg, 1938-1985*.
- Regionaal Archief Tilburg, Archief 565, *Inventaris van de collectie documentatie Tilburg 1940-1945*.

Verder kan geput worden uit een schat aan bronnen die de laatste jaren op internet beschikbaar gekomen zijn. De voornaamste bron is *Arolsen Archives* arolsen-archives.org in Bad Arolsen in Duitsland, online sinds 2019. Dit is het grootste archief over slachtoffers van de Nazi-terreur. Voor mijn onderzoek zijn vooral de gedigitaliseerde kaarten uit de carthotheek van de Joodse Raad van groot belang.

Andere belangrijke bronnen zijn

- Joods Monument: www.joodsmonument.nl
- Central Database of Shoah Victims' Names: yvng.yadvashem.org
- Database of Holocaust Survivor and Victim Names: www.ushmm.org/remember/resources-holocaust-survivors-victims
- archief van de Oorlogsgravenstichting: via www.oorlogsgravenstichting.nl
- Veel genealogische gegevens zijn te vinden op www.openarch.nl en www.geni.com.
- Stambomen van Nederlandse Joodse families zijn te vinden op www.maxvandam.info

• Bijzondere bronnen gezin Van Dam

Van de familie Van Dam zijn archiefstukken (voornamelijk brieven) bewaard gebleven. Ze zijn te vinden in Regionaal Archief Tilburg, Archief 1551 *Inventaris van het archief van de familie Hartog Benjamin van Dam-Geens te Tilburg, 1920-1943*.

Over de ondersteuning die het gezin Van Dam kreeg is meer te vinden in Regionaal Archief Tilburg, Archief 37, *Voorlopige Inventaris van het archief van het Israëlitisch Armbestuur, 1936-1942*.

In 2013 maakte Anne Neijnsens een korte documentaire over het Joodse gezin Van Dam: <http://www.youtube.com/watch?v=ocs3pXIX07s>

• Bijzondere bronnen gezin Buchen

Dat de moeder van Rosa al vanaf 1933 in Den Haag woonde vond ik op de gezinskaart van het Haags Gemeentearchief.

Dat Isaak en Edmund Buchen met een Kindertransport naar Nederland kwamen vond ik op de website van DOKIN (Duitse Oorlogskinderen In Nederland): www.dokin.nl Hier vinden we veel gegevens over zowel overleden als geredde kinderen. Ook geeft DOKIN een overzicht van tehuizen waar de kinderen ondergebracht zijn.

Het vluchtelingenkamp waar David Buchen in Engeland terecht kwam beschikt over een eigen website: kitchencamp.co.uk

Over de arrestatie en deportatie van David Buchen vond ik diverse documenten bij de *National Archives of Australia*: recordsearch.naa.gov.au/SearchNRRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx

Het kan verder zinvol zijn om te zoeken op het begrip 'struikelstenen' (Stolpersteine) in combinatie met de oorspronkelijke woonplaats van het slachtoffer. Zo vond ik veel interessante informatie over de familie Buchen op www.kiel.de/de/kiel_zukunft/stadtgeschichte/stolpersteine

Rosa Buchen in de Wiki
Midden-Brabant

Historisch researchewerk

Noodweer. Een moord binnen het verzet

Het is dinsdag 31 oktober 1944, vier dagen na de bevrijding van Tilburg, als Johannes van de Ven op zoek gaat naar zijn schoonzoon. Wim van Wezel is al sinds 23 oktober onder verdachte omstandigheden vermist. Zijn schoonvader besluit naar de plek te gaan waar Van Wezel voor het laatst zou zijn gezien.

Sterre Schlink

Noodweer

Enkele weken voor de bevrijding had Van Wezel zich met zijn vrouw Cornelia en zijn verzetsgroep verschanst in kleine landhuisjes in de bossen langs de Bredaseweg. Van de ondergrondse centrale hadden ze de opdracht gekregen om het pompstation van de Tilburgsche Waterleiding Maatschappij en de brug bij café Dongewijk te beschermen als de Duitsers zich zouden terugtrekken.

Wanneer Van de Ven bij het landhuisje 'In 't Palet' gaat kijken ontdekt hij een vreemde hoop takken. Als hij de takken aan de kant legt ziet hij dat de grond eronder is omgespit. Van de Ven vindt dit verdacht en besluit te kijken wat eronder ligt. Bij de eerste schep aarde komt een stuk stof omhoog. Het is het uiteinde van een das. Van de Ven herkent de das meteen en beseft dat hij mogelijk op het graf van zijn schoonzoon staat. Hij meldt zijn ontdekking onmiddellijk bij de politie en doet aangifte. Later op de dag wordt door de politie

op de plek die Van de Ven heeft aangewezen het lichaam van Wim van Wezel gevonden. Omstreeks vier uur diezelfde middag meldt Gerardus Johannes Antes zich bij het hoofdbureau van de politie. Hij vertelt dat hij samen met Wilhelmus Miedema en een gedeserteerde Duitser, Wim van Wezel heeft doodgeschoten en begraven.

Aannames

Soms hoor je een verhaal en denk je meteen te weten hoe het zit. Dat had ik ook toen ik het verhaal van Van Wezel hoorde. Het beeld dat ik van de moord had was dat de spanning onder de verzetsgroep om te snijden was geweest; het was eind oktober 1944 en de stad kon ieder moment bevrijd worden. Door deze spanning was er binnen de groep een machtsstrijd ontstaan en Van Wezel had dit met zijn leven moeten bekopen. Heel erg triest, zo vlak voor de bevrijding. Als onderzoeker moet je altijd oppassen met dit soort aannames. Het leven is complex en door de werkelijkheid zo te versimpelen kun je nooit een goed beeld schetsen van

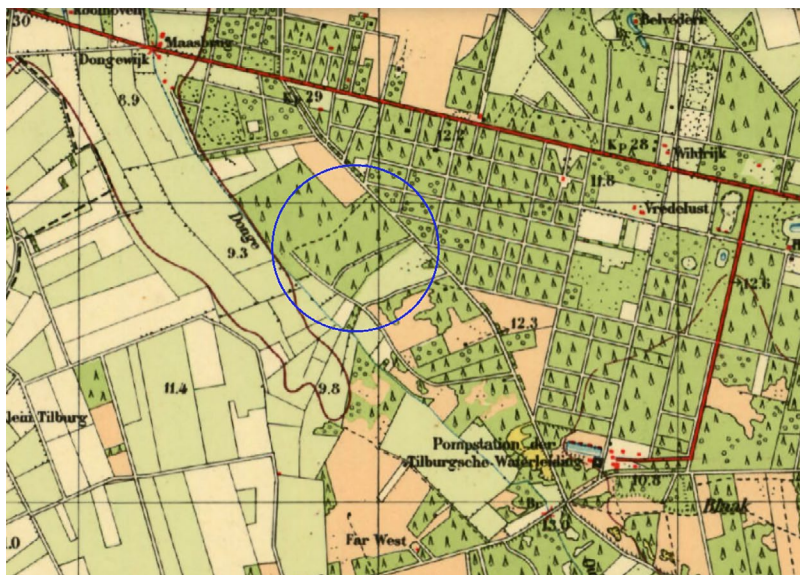

Groep van Van Wezel:

- (Wim) Wilhelmus Cornelis van Wezel, 25 mei 1913 Gilze-Rijen, lederhandelaar
- Jacobus Antonius Johannes Josephus van de Ven, 30 maart 1914 Tilburg, coupeur
- Franciscus Norbertus Mannaerts, 1 mei 1926, student
- (Guus/Guusje) August Henrij Joseph Maria Sträter, 18 mei 1927, student

Groep van Antes:

- Gerardus Johannes Antes, 4 maart 1919 Amoerang Nederlands Oost-Indië, onderofficier Nederlands leger
- Wilhelmus Christianus Miedema, 1 oktober 1925 Amsterdam, student
- (Hans) Adrianus Cools, 8 juni 1924 Utrecht
- Petrus Bruinsma, 10 januari 1924 Tilburg, machinebankwerker
- Evert Henrij ten Broeke, 8 december 1921 Soerabaja Indonesië, planter

Locatie van het kamp.

een gebeurtenis. Daarnaast was deze aanname gebaseerd op heel weinig informatie. Hoe meer bronnen en archieven ik raadpleegde en hoe dieper ik in het verhaal dook, hoe complexer de moord werd. Op verschillende momenten tijdens mijn onderzoek heb ik gedacht dat ik nu wel wist hoe de vork in de steel zat, maar toch werd ik dan elke keer weer verrast door nieuwe inzichten. Het belangrijkste wat ik van dit onderzoek geleerd heb, is dat je niet alleen aan het begin van een onderzoek al je aannames aan de kant moet zetten, maar ook tijdens het onderzoek open moet staan voor andere – afwijkende – inzichten. Niet alles is wat het lijkt.

Van historisch onderzoeker naar historisch onderzoeker

Begin 2000 is archiefmedewerker Gerrit Kobes begonnen met het verzamelen van gegevens over Tilburgse oorlogsslachtoffers. Dit onderzoek heeft geresulteerd in het boek 'Het leven gebroken'. Kobes heeft van vrijwel alle Tilburgse oorlogsslachtoffers een dossier gemaakt. Deze dossiers vormen de basis van ons onderzoek en bevinden zich in archief 565, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945. In de dossiers zitten verschillende kopieën van documenten zoals overlijdensaktes, krantenberichten en een kort overzicht van de gezinssituatie en personalia. Soms zitten er ook kopieën in van documenten die zijn gevonden bij andere archieven. In het dossier van Van Wezel zat ook een 22 pagina's lang proces-verbaal uit het archief van de gemeentepolitie over de moord én een formulier van het Nationaal Comité Verzetshedenkingskruis dat was ingevuld door Gerardus Antes. Het was de eerste keer dat ik een proces-verbaal las en ik moest erg wennen aan de stijl en het jargon.

Een proces-verbaal is eigenlijk een samenvatting van verschillende verhoren die voor een zaak worden gedaan. Tijdens het verhoor wordt de verklaring opgetekend en na afloop van het verhoor wordt de verklaring voorgelezen. Als de verhoorde persoon het eens is met de manier waarop het verhoor is samengevat dan moet de verklaring ondertekend worden. Het lastige aan een groot proces-verbaal is dat er vaak veel verschillende mensen worden verhoord die allemaal hun eigen versie van de gebeurtenis vertellen. Bij het proces-verbaal van de moord op Van Wezel was dit ook zo. Daarnaast spraken verschillende getuigen elkaar tegen of verklaarden later weer anders. Ik besloot om het proces-verbaal helemaal te ontleden en een soort tijdlijn te maken. Aan de hand van data en tijdstippen die in de verhoren werden genoemd werd langzaam duidelijk wat er zich in september en oktober 1944 had afgespeeld.

De verzetsheld en de machtsbeluste moordenaar

Het was de complexiteit van het proces-verbaal die me liet inzien dat de moord op Van Wezel toch anders in elkaar zat dan ik aan het begin dacht. Het beeld dat ik van Van Wezel had gevormd was dat van een jonge verzetsheld die zich wilde inzetten voor het vaderland. Eigenlijk het klassieke beeld dat we van het verzet hebben. Antes had ik weggezet als een machtsbeluste moordenaar. Dit beeld werd al snel onderuitgehaald door het proces-verbaal. Wat hieruit naar voren kwam was dat het eigenlijk niet ging om één, maar om twee verzetsgroepen. Antes zat al eerder met zijn verzetsgroep in een landhuisje in de bossen langs de Bredaseweg en was in contact gekomen met Van Wezel. Van Wezel stelde zich voor als reserveofficier en vertelde dat hij in radioverbinding stond met Engeland. Hij vroeg of Antes en zijn groep zijn verzetsgroep konden helpen bij aanvallen op Duitse militairen. Antes wilde niet direct betrokken worden bij de overvallen, maar wilde de groep van Van Wezel wel ondersteunen. Van Wezel ging hiermee akkoord en zei dat Antes vanaf nu onder zijn bevel stond. Van Wezel trok met zijn groepje in het landhuisje 'Benesta' dat in de buurt van het landhuisje van Antes lag. De groepen trokken vanaf die tijd samen op.

Waar de groep van Antes rustig wilde afwachten tot de geallieerden kwamen, wilde de groep van Van Wezel actie ondernemen. Dit zorgde vanaf het begin voor spanning tussen de twee groepen. Uit het proces-verbaal komt naar voren dat Van Wezel (te)veel risico nam en

Foto genomen tijdens de reconstructie met 't Palet op de achtergrond.

Bron: BHIC

de groep op een onverantwoordelijke manier leidinggaf. Zo bracht hij vijf gedeserteerde Duitsers en twee vreemde Amsterdammers in het kamp. Ook was hij van plan om nog drie of vier Polen in het kamp onder te brengen. Daar was echter geen plek voor en ze hadden ook niet genoeg voedsel om al die monden te voeden. Daarnaast ging de zeventienjarige fabrikantenzoon Guus Sträter erg onverantwoordelijk om met wapens wat tot verschillende gevaarlijke situaties leidde. Zo gaf hij een geladen pistool aan een van de gevangengenomen Duitsers zodat die het kon poetsen en liep hij op klaarlichte dag met een karabijn op de openbare weg. Langzaam werd het Antes en zijn groep duidelijk dat het misschien wel heel fout zou kunnen aflopen en dat wilden zij zien te voorkomen. Toen ze te horen kregen dat Van Wezel van plan was om een lichte tank te overmeesteren, besloot Antes samen met zijn groepsleden Miedema en Ten Broeke, dat ze hem moesten tegenhouden. Zij spraken af om Van Wezel de volgende ochtend gevangen te nemen. Van Wezel had laten weten dat hij de volgende ochtend om zes uur in het kamp zou zijn. Antes stond hem in alle vroegte op te wachten maar Van Wezel kwam niet opdagen. Hij had zich juist die ochtend verslapen. Dit zorgde ervoor dat de spanning in het kamp enorm toenam. Ze waren bang dat hij wat door zou hebben. Uiteindelijk kwam Van Wezel iets voor half negen het kamp binnenlopen. Antes, Miedema en een van de Duitse soldaten stonden hem voor het landhuisje op te wachten. Vanaf dat moment ging alles heel snel. Antes beval Van Wezel om zijn handen omhoog te

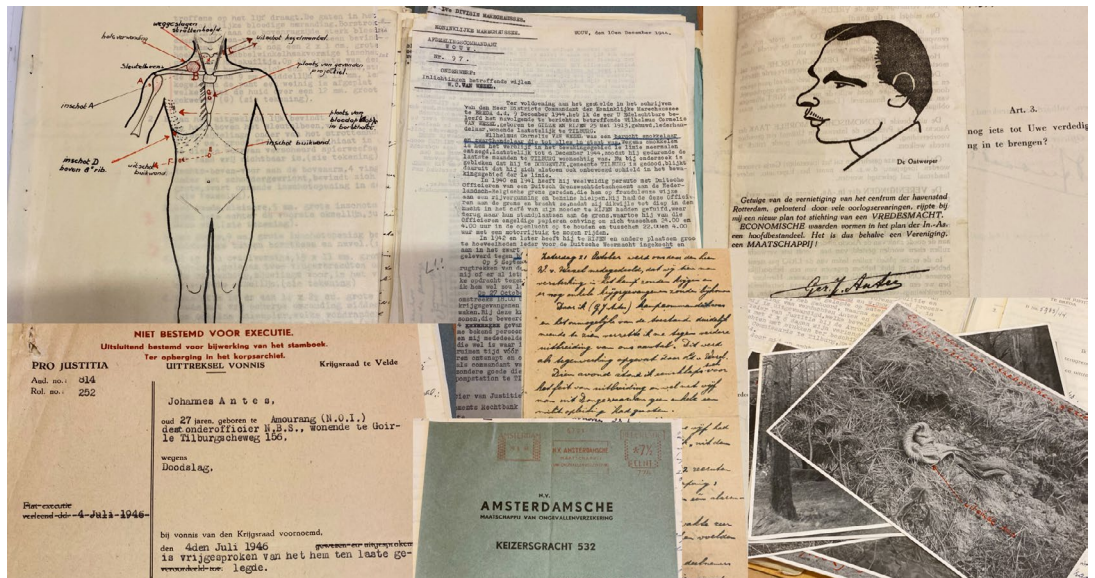
doen maar Van Wezel weigerde en vroeg wat er aan de hand was. Antes riep daarna nog meerdere keren dat Van Wezel zijn handen in de lucht moest doen, maar in plaats daarvan greep Van Wezel naar zijn pistool. Voordat hij het pistool uit de holster had kunnen pakken, schoten Antes, Miedema en de Duitser op hem. Van Wezel viel neer en overleed onmiddellijk aan zijn verwondingen. Antes besloot hem te begraven en zijn dood na de bevrijding te melden. Toen Cornelia, de vrouw van Van Wezel, later op die dag aan Antes vroeg of hij wist waar haar man was, ontkende hij staalhard. Ook op haar verzoek om samen te zoeken ging hij niet in. Cornelia bleef in onzekerheid achter totdat Van Wezel acht dagen later door haar vader werd gevonden.

Het beeld verandert

Na het proces-verbaal te hebben uitgeplozen was er weinig over van het beeld dat ik aan het begin van dit onderzoek van Van Wezel en Antes had gevormd. Van Wezel was niet de ideale nobele verzetsheld, maar iemand die veel risico nam en veel praatjes had. Antes was daarentegen niet op macht uit, maar had gevreesd voor de levens van zijn groepsleden en zichzelf en voelde zich daardoor genoodzaakt in te grijpen. Toch waren er ook zaken waarbij ik vraagtekens zette. Waren de risico's die Van Wezel nam echt zo groot? In films of boeken over het verzet komen ook veel gevaarlijke situaties voor, zoals overvallen en liquidaties. Hoorde dat er niet gewoon bij? Ook vroeg ik me af of het echt nodig was om Van Wezel dood te schieten. Daarnaast merkte ik dat ik het een

Collage archiefmateriaal uit het Krijgsraad dossier.

Bron: BHIC

beetje laf vond van de groep van Antes om te willen afwachten tot de bevrijding om daarna de held te spelen. Ik ben me ervan bewust dat je als historicus of onderzoeker objectief moet zijn, maar onbewust zijn er altijd vooroordelen en aannames die je onderzoek beïnvloeden. Ik ben van mening dat het belangrijk is om je hier bewust van te zijn en om te proberen deze vooroordelen of aannames te onderzoeken. In mijn geval was dat om te kijken wat het betekende in die tijd om bij het verzet te zitten. Wat waren de mores en wat werd er van je verwacht?

Het onderzoek wordt vervolgd

In de aantekeningen van Gerrit Kobes las ik dat Antes in Eindhoven door de Krijgsraad was vrijgesproken voor de moord. Ik besloot op zoek te gaan naar de rechtbankstukken, in de hoop dat ik beter zou begrijpen hoe er in die tijd werd gekeken naar de moord op Van Wezel. Hoe werden Antes en Van Wezel in die stukken beschreven en waarom werd Antes vrijgesproken? Na wat googelen kwam ik erachter dat de stukken van de Krijgsraad Zuid in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) lagen. Ik stuurde een mail waarin ik kort vertelde over mijn onderzoek, verder wilde ik weten of Antes en Miedema voorkwamen in archief 20 Krijgsraden en auditeurs Noord-Brabant. Al snel kreeg ik een mail terug waarin stond dat ze inderdaad de processtukken van Antes hadden, maar dat ze niets over Miedema hadden gevonden. Het is daardoor voor mij ook niet duidelijk of Miedema ook voor de Krijgsraad heeft moeten komen.

De stukken van de Krijgsraad

Het is altijd spannend om originele stukken in te zien: hoeveel is het, vind je de juiste infor-

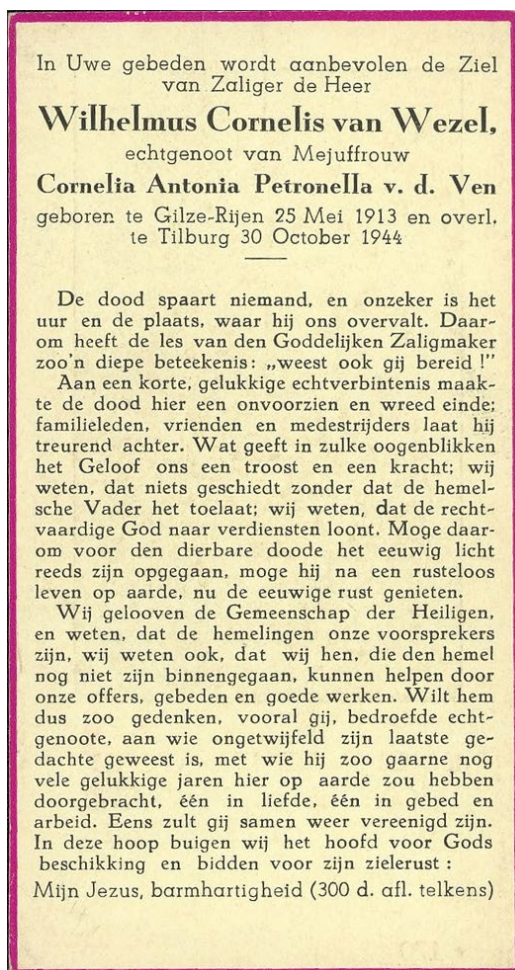
matie? Dit bezoek aan het BHIC stelde zeker niet teleur. Naast het proces-verbaal van de gemeentepolitie Tilburg zaten er verschillende andere documenten in zoals verhoren, een autopsierapport, een pamflet, inlichtingenrapporten en brieven. Als kers op de taart bevatte het dossier ook foto's van de reconstructie van de moord. Hierop zie je de confrontatie vanuit verschillende hoeken afgebeeld. Ook waren er foto's van het graf en de das. Aan de hoeveelheid documenten was het duidelijk dat er grondig onderzoek was gedaan naar de moord. Het vormde een goede aanvulling op het proces-verbaal van de politie. Daarin kwamen voornamelijk de leden van de verzetsgroepen aan het woord, maar uit de stukken van de Krijgsraad werd ook duidelijk hoe de leiders van de Tilburgse afdeling van de Binnenlandse Strijdkrachten en de politie over Van Wezel dachten. Van Wezel had namelijk met hen contact gezocht omdat hij zich met zijn nieuwe groep wilde aansluiten. Uit de stukken werd duidelijk dat Van Wezel door de Binnenlandse Strijdkrachten werd gewantwoord, zij deden onderzoek naar zijn persoon.

Ook de Koninklijke Marechaussee had op verzoek van de Krijgsraad inlichtingen opgevraagd over Van Wezel. Deze inlichtingen bestonden uit de verschillende proces-verbalen die tijdens de oorlog over Van Wezel zijn opgemaakt en een begeleidende brief van afdelingscommandant J. Grit van de Koninklijke Marechaussee. Grit schreef in die brief: "Wilhelmus Cornelis van Wezel was een berucht smokkelaar en zwarthandelaar die tot alles in staat was". Uit de bijgevoegde proces-verbalen werd duidelijk dat Van Wezel had gewerkt voor de Duitsers. Zo haalde hij Duitse officieren bij de Belgische grens op en bracht ze naar het café van zijn

moeder in Rijen. Deze informatie scherpte het beeld van Van Wezel voor mij nog verder aan. Hij had een strafblad en was een opportunist. Iemand die overal kansen in zag en altijd probeerde ergens een slaatje uit te slaan. Dit beeld van Van Wezel staat lijnrecht tegenover het beeld van Van Wezel als verzetsheld. Het is te zwart-wit om te praten in termen van goed of fout. Daarnaast zullen de bedoelingen van Van Wezel ook nooit duidelijk worden. Want waarom wilde hij zich aansluiten bij het verzet en de Binnenlandse Strijdkrachten? Wilde hij zijn leven beteren of wilde hij aan de 'goede kant' van de geschiedenis eindigen, nu het duidelijk werd dat Duitsland de oorlog ging verliezen? We zullen het nooit weten. Wel maken de stukken van de Krijgsraad duidelijk dat de acties en het leiderschap van Van Wezel door de Binnenlandse Strijdkrachten werden bestempeld als zeer gevaarlijk. Ook de rechters benadrukken in het vonnis dat het handelen van Van Wezel ontzettend gevaarlijk was en dat de verzetsgroepen daardoor in levensgevaar verkeerden. De groepen hielden zich dicht bij de frontlinie op en de Duitse weermacht lag overal om hen heen. In het vonnis van de Krijgsraad staat dat de groepsleden 'door de onverantwoordelijke, roekeloze en ondeskundige leiding van Van Wezel in zoo groot onmiddellijk levensgevaar waren geraakt, dat zij gerechtigd moeten worden geacht op dat oogenblik tot arrestatie van Van Wezel over te gaan'. De Krijgsraad bevestigt dus dat het ingrijpen van Antes en Miedema terecht was. Antes wordt daarom op grond van noodweer vrijgesproken.

Zelf onderzoeken

De moord op van Wezel laat zien dat het heldhaftige beeld van het verzet niet altijd klopt met de werkelijkheid. Ook de vele misstanden die na de bevrijding bij de Binnenlandse Strijdkrachten hebben plaatsgevonden tonen dit aan. Lange tijd is er over de oorlog nagedacht in termen van goed en fout. Nu het bijna 80 jaar geleden is, wordt het tijd om dit beeld te nuanceren. Daarnaast zijn de afgelopen jaren steeds meer archieven openbaar geworden en zijn sommige zelfs gedigitaliseerd. Onderzoek doen naar de Tweede Wereldoorlog wordt hierdoor niet alleen makkelijker maar ook toegankelijker. Een groot deel van het onderzoek kan thuis op de computer worden gedaan. In het begin is het lastig om wegwijs te worden in alle (online) archieven maar als je een beetje van speuren houdt, moet dat geen probleem zijn. Deze onderzoeksgids is een mooi opstapje en hopelijk inspireert het mensen om ook de

archieven in te duiken en zelf onderzoek te doen. Er zijn nog zo veel mooie, spannende, en ontroerende geschiedenissen. De moord op Van Wezel is complex en heeft een lange aanloop. In dit artikel heb ik me gericht op het achterliggende onderzoek en is de moord op Van Wezel alleen in grote lijnen verteld. Wil je meer weten over Van Wezel zelf en de spanning binnen zijn verzetsgroep, lees dan de twee lemma's op de site van Wiki Midden-Brabant. Scan daarvoor de QR-codes hiernaast.

Gebruikte bronnen/archieven

Regionaal Archief Tilburg, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945 (archieff 565), inv.nr. 216, familienamen map letter W.
Brabants Historisch Informatie Centrum, Archief 20, Krijgsraden en auditeurs-militair Noord-Brabant, 1806-1974, in.vnr. 571, dossier 252.

Literatuur

Beer, Ad de en Gerrit Kobes, *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen.* Tilburgse Bronnenreeks 4 (Tilburg 2002), 102.

Bidprentje Wim van Wezel.

Collectie Regionaal Archief Tilburg

De moord op Van Wezel

De levensbeschrijving van Van Wezel

Omgekomen als gevolg van verzetsactiviteiten 'Voor God en Vaderland'

Onder de 732 Tilburgse oorlogsslachtoffers zijn er ook een aantal die zijn omgekomen als gevolg van hun illegale activiteiten. Hieronder verstaan we de activiteiten om het de vijand zo moeilijk mogelijk te maken; hulp aan onderduikers en Joden, het drukken en verspreiden van illegale bladen, hulp aan geallieerde piloten (escapewerk), het beramen en uitvoeren van (moord)aanslagen en overvallen op distributiekantoren en gemeentehuizen, het opblazen van spoorlijnen, spionage, het vervalsen van papieren en persoonsbewijzen, het verrichten van koeriersdiensten, de lijst is eindeloos. Onderzoek naar het verzet en werk in de illegaliteit – hoe interessant ook – brengt verschillende uitdagingen met zich mee.

Astrid de Beer

'Beter om zo weinig mogelijk te weten'

Over het algemeen is er niet veel informatie beschikbaar over het verzet. Om veiligheidsredenen was het voor verzetsgroepen en illegaal werkers beter om niet te veel te documenteren. In oorlogstijd hingen hier letterlijk levens vanaf. Voor de eigen veiligheid én die van anderen was het beter om zo weinig mogelijk te weten: 'Wat je niet weet, kun je ook niet (door)vertellen'. Binnen verzetsgroepen kwam het voor dat iemand maar een of twee mensen in de organisatieschakel kende. Daarbij wisten mensen binnen een verzetsgroep niet altijd elkaars echte namen. Céline Diepen, lid van de Tilburgse Trouw-groep en de echtgenote van Frans van Spaendonck (1920-1945), vertelde in de jaren '80: "Met uitzondering van onze contactmensen Piet van Gils en de heer Breuker, kenden wij geen achternamen. Zelfs enkele

voornamen waren gefingeerd, zodat wij al die tijd, zelfs met onze eigen onderduikers, niet wisten wie zij werkelijk waren."

Veel illegaal werkers opereerden onder een pseudoniem. De Tilburgse Antonetta Wouters (1924-1945), hoofdkoerierster van de Geheime Dienst Nederland (GDN), werkte meestal onder de schuilnaam 'Hetty', al gebruikte zij ook andere pseudoniemen. René Norenburg (1921-1945) was in het verzet bekend als 'Bartje'. Joost van de Mortel (1919-1944) hielp onder de schuilnaam 'Lion' de Franse generaal Giraud via een pilotenlijn van Limburg naar Hilvarenbeek. Van sommige verzetsmensen weten we alleen de pseudoniemen en is het onbekend wie erachter schuilgaan.

'Verkapte oral history'

Deze geheimhouding had ook gevolgen voor het beschikbare archiefmateriaal over het Nederlandse verzet. Op 8 mei 1945, drie dagen na de bevrijding van Nederland, werd het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (het tegenwoordige NIOD, destijds afgekort tot RIOD) opgericht met als doel de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in kaart te brengen. Per 1 oktober 1945 trad historicus Loe de Jong aan als chef van het RIOD. Het verzamelen van materiaal had prioriteit. De Nederlandse bevolking werd gevraagd documentatie af te staan. Medewerkers van het instituut gingen ook zelf actief op zoek naar materiaal. Dit was niet eenvoudig; lang niet alle

*Antonetta Wouters,
hoofdkoerierster van
de Geheime Dienst
Nederland*

illegaal werkers hadden na afloop van de oorlog behoefte om gegevens ter beschikking te stellen of om erover te praten. Bovendien was veel informatie met het overlijden van verzetslieden verloren gegaan. Het materiaal is mede hierdoor niet representatief, relatief gering in omvang en het aanbod willekeurig.

Wat opvalt is dat er betrekkelijk weinig informatie bekend is over het verzet tijdens de eerste oorlogsjaren. Het meeste materiaal stamt uit de periode vanaf september 1944. Toen de bevrijding in zicht kwam, werd de voorzichtigheid van mensen waarschijnlijk minder groot, aldus historica Marjan Schwegman. Het bronnenmateriaal dat werd verzameld door het RIOD bestaat vaak uit verslagen uit de eerste jaren na de oorlog. Een groot deel van deze verslagen baseert zich op mondelinge getuigenissen van voormalige illegaal werkers. Schwegman noemt de geschiedenis van de Nederlandse illegaliteit niet voor niets 'verkapte oral history'.

Dit geldt ook voor het beschikbare archiefmateriaal bij Regionaal Archief Tilburg, waarop ons onderzoek hoofdzakelijk gebaseerd is. Ook hier is het aanbod willekeurig, niet representatief en voornamelijk gebaseerd op mondelinge getuigenissen uit de jaren '80. In 1983 is er vanuit de archiefdienst van de gemeente Tilburg een brief uitgegaan voor informatie over het verzet. Net als bij het toenmalige RIOD was ook het archief afhankelijk van mensen die reageerden op de oproep én die informatie wilden delen. Meer dan twintig oud illegaal werkers (v/m) die tijdens de bezetting actief waren in Tilburg, hebben op de oproep gereageerd. Vervolgens zijn er gesprekken gevoerd, interviews gehouden, aantekeningen uitgewerkt en documenten aangeleverd. Op deze manier hebben we een interessant – alhoewel incompleet – beeld van de verschillende verzetsgroepen in en rond Tilburg (zoals 'de Takshond', 'Oranjegarde', 'Trouw', 'Studentenverzet', 'Christofoor', 'Belastinggroep', 'de groep van Ome Frits'), de mensen die erin participeerden, hun illegale activiteiten en de – al dan niet bestaande- lijntjes met andere verzetsgroepen. Overigens is het goed om in het achterhoofd te houden dat de naamgeving van verzetsgroepen niet altijd uit de bezettingsperiode dateert, maar vaak achteraf werd toegekend. Gemakshalve werd er vaak een naam aan een groep gegeven door haar te noemen naar één van de leden (bijvoorbeeld 'Blonde Piet van Brabant', 'Peter', 'de groep van Han', 'Van der Bruggen').

Collectie documentatie Tilburg 1940-1945 en Het leven gebroken

De basisbron voor de Tilburgse oorlogsslachtoffers is *Archief 565, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945*. Archiefmedewerker Gerrit Kobes (1947-2017) heeft in deze collectie materiaal ondergebracht dat hij gedurende de periode 1984-2012 over de Tweede Wereldoorlog in Tilburg heeft verzameld. *Archief 565* bevat documenten van uiteenlopende aard: brieven, kranten, illegale bladen, dagboeken, foto's, afschriften van verschillende formulieren. In dit archief komen alle facetten van bezetting en bevrijding van Tilburg aan de orde. Belangrijk voor het onderzoek naar oorlogsslachtoffers zijn de persoonlijke dossiers die Kobes rond de eeuwwisseling van elk oorlogsslachtoffer heeft aangelegd. Hierin zitten genealogische gegevens, uitdraaien van akten van de burgerlijke stand en bevolkingsregister, korte vermelding van archieven (zoals het politiearchief en het archief van de luchtbeschermingsdienst) waar informatie over de betrokken persoon te vinden is, bidprentjes, foto's, eventuele correspondentie en soms stukken afkomstig van *Arolsen Archives, International Center on Nazi Persecution*. De laatste jaren komen er steeds meer bronnen online beschikbaar voor onderzoek; waar Kobes nog per mail correspondeerde met *Arolsen* en kopieën van stukken met de post toegestuurd kreeg, kunnen wij online alles doorzoeken en downloaden. Wat ook helpt bij het doen van onderzoek is dat met het verstrijken van de termijn van 75 jaar, steeds meer archieven uit de Tweede Wereldoorlog openbaar komen.

De door Kobes aangelegde persoonsdossiers uit *Archief 565* zijn gebruikt voor het boek *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen* uit 2002. Hierin staan alle oorlogsslachtoffers uit Tilburg die gevallen zijn gedurende de meidagen van 1940 tot aan de bevrijding van heel Nederland in mei 1945. Buiten dat geeft het boek een overzicht van alle gebeurtenissen waarbij Tilburgers zijn omgekomen en geeft het ook uitgebreide informatie over de verschillende soorten verzet en verzetsactiviteiten in Tilburg. Als *Archief 565* de basisbron is voor ons onderzoek, dan is *Het leven gebroken* de bijbel.

Arolsen, Oorlogsgravenstichting, NIOD

Twee andere bronnen die onmisbaar zijn voor het onderzoek naar oorlogsslachtoffers in het algemeen, maar ook zeker voor illegaal wer-

Boy Ecuri, Arubaans-Nederlandse verzetsstrijder

kers, zijn de *Arolsen Archives* en de persoonsdossiers van de Oorlogsgravenstichting (OGS). Beide bronnen zijn online beschikbaar, wat het doen van onderzoek stukken makkelijker maakt. In de *Arolsen Archives* vind je onder andere gegevens over de verschillende concentratiekampen: zoek op een naam en je krijgt te zien (met de originele documenten in scan) waar deze persoon wanneer heeft gezeten.

De originele persoonsdossiers van de Oorlogsgravenstichting bevinden zich in het Nationaal Archief in Den Haag. Alle openbare dossiers (dat zijn de meeste) zijn gewoon online te vinden. Op 13 september 1946 werd de Oorlogsgravenstichting opgericht met als doel alle oorlogsslachtoffers een graf te geven of een plek waar ze herdacht kunnen worden. Hiervoor had de stichting zoveel mogelijk gegevens nodig van Nederlanders die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren omgekomen. Er werd onderzoek gedaan in de archieven van verschillende ministeries (Oorlog en Sociale Zaken), het RIOD en het Nederlandse Rode Kruis. Ook nabestaanden werden getraceerd. De informatie uit de dossiers bestaat uit onder andere invulformulieren, correspondentie met verschillende instanties en correspondentie met familie en nabestaanden.

René Norenburg

Ook bij het NIOD is het een en ander te vinden over het verzet en illegaal werkers die actief waren in Tilburg. De moeite waard om te bekijken is *Archief 251a, Stichting Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers en Landelijke Knokploegen*. Hierin is allerlei informatie te vinden over het verzet, verzetsactiviteiten en -groepen. Sommige verzetslieden hebben een eigen dossier of knipselmap, zoals Frans van Bilsen (1911-1944), Coba Pulskens en René Norenburg. De Antilliaanse Boy Ecuri (1922-1944) heeft een eigen archief bij het NIOD. In *Archief 872, Stichting Vriendenkring Neuengamme* is informatie te vinden over de student Nico van Kerkoerle (1922-1945), die op 9 januari 1945 in Neuengamme overleed aan vlektyfus. Over Van Kerkoerles medestudent René Norenburg is wat te vinden in *Archief 850, Stichting 'Oranjehotel'*.

Het mooiste is als je als onderzoeker kunt putten uit persoonlijke stukken van de betrokkene. Helaas zijn dit uitzonderingen en moet de onderzoeker het meestal zonder stellen. Bij ons onderzoek naar oorlogsslachtoffers hebben we het geluk, dat er van sommigen toch archiefmateriaal beschikbaar is of waarbij nabestaanden informatie wilden delen. Hieronder volgen enkele voorbeelden.

'Bartje'

Student René Norenburg (1921-1945) weigerde in 1943 de loyaliteitsverklaring te tekenen, dook onder in Haaren en pleegde daar met een groepje gelijkgestemden in januari '44 een overval op het Haarense bevolkingsregister. Haaren herbergde in de oorlog een groot aantal onderduikers, die allemaal eten en een ander persoonsbewijs moesten krijgen. Ze werden daarom op illegale wijze ingeschreven in het bevolkingsregister. Omdat er een controle van het bevolkingsregister verwacht werd, leek het beter om de administratie, samen met het hele bevolkingsregister van Haaren, te laten verdwijnen. Het bevolkingsregister werd vervolgens begraven in een 'kippenkooi', waar het nooit meer is teruggevonden. Op 22 februari '44 werd Norenburg gearresteerd toen hij met een vrachtwagen met munitie, verborgen onder brandhout, naar Den Bosch reed. Via het Scheveningse 'Oranjehotel', kamp Vught en Sachsenhausen kwam Norenburg in Bergen-Belsen terecht, waar hij in mei '45 overleed.

Zijn neef en naamgenoot heeft een aantal jaren terug archiefmateriaal over de familie Norenburg aan Regionaal Archief Tilburg in bruikleen gegeven. *Archief 1302, familie*

Bewijs van
Nederlandschap
Coba Pulskens

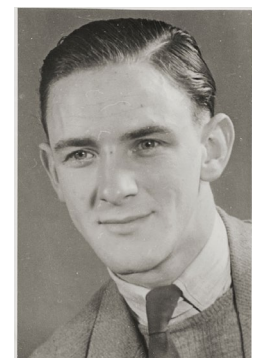

Lees meer over *Coba Pulskens*

Laurens J. Norenburg te Tilburg, 1930-1958 bevat persoonlijke informatie van en over Norenburg, waardoor je als onderzoeker inzicht krijgt in de persoon van René. Het archief bevat agenda's, aantekeningenboekjes, correspondentie, brieven van René aan zijn ouders vanuit de Deutsche Polizeigefängnis (het 'Oranjehotel'), tekeningen, legitimatiebewijzen en kerstkaarten. *Archief 1302* bevat ook een schat aan foto's; het babyboek van René met bijzonderheden over zijn eerste levensjaar, foto's van schoolreisjes, van vakanties naar Venetië en Zwitserland, groepsfoto's, portretten van René en foto's van zijn kamer. Voor een onderzoeker is dit archief een schatkamer! Over de overval in Haaren (en de rol van René alias 'Bartje' hierin) is ook meer informatie te vinden: bij het NIOD bevindt zich een dossier over M.H.A. (Martien) van de Weijer, een van de illegaal werkers die betrokken was bij de overval in Haaren. In dit dossier zit een stuk over de roofoverval op het gemeentehuis van Haaren. Een kopie van dit stuk en andere informatie, is overigens ook te vinden in het personeelsdossier van Marius van den Wildenberg (1917-1945), net als Norenburg lid van studentencorps St. Olof. Van den Wildenberg was als ambtenaar mede verantwoordelijk voor de vervalsingen in de bevolkingsadministratie. Van de Weijer beschrijft de hele episode uitgebreid in zijn boek *Wij sloegen waar wij raken konden. Dagboek van een verzetsman. Brabant 1943-1945*. Ook oud illegaal werker Bim van der Klei beschrijft de overval in zijn autobiografie *De smalle weg*.

'Het land van de tegenstrijdige verklaringen'

Voor veel Tilburgers is *Coba Pulskens* (1884-1945), 'Tante *Coba*', nog steeds het symbool van het Tilburgse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deze ongetrouwde, oudere vrouw uit een arbeidersbuurt werkte als schoonmaakster bij Publieke Werken. Gedurende de bezetting was zij actief in de hulp aan Joden, onderduikers en geallieerde piloten. Op zondagmorgen 9 juli 1944 deed de Sicherheitsdienst (SD) een inval in haar huis aan de Diepenstraat en schoot drie geallieerde piloten dood, die daar verbleven. *Coba* werd gearresteerd, maar niet voordat ze – zo gaat het verhaal – de Nederlandse vlag over de lichamen van de piloten heen legt. Zij overleed in mei 1945 in het Duitse kamp Ravensbrück. De heldenstatus van *Coba* is voornamelijk gebaseerd op het bedekken van de lichamen met de Nederlandse vlag. Deze heroïsche toevoeging maakt het verhaal zo bijzonder. De vlag houdt sinds 1944 de gemoederen in Tilburg bezig. Verschillende ooggetuigen claimen gezien te hebben dat *Coba* inderdaad een vlag over de lichamen legde, anderen voeren allerlei argumenten aan waarom niemand dat gezien kán hebben. Feit is dat er na de oorlog verschillende vlaggen circuleren waarvan geclaimd wordt dat het de enige echte vlag is. Het verhaal van de vlag spreekt tot de verbeelding, het geeft het verhaal een 'aureool van moed' en van onvoorwaardelijke betrokkenheid bij de zaak van degenen die strijden voor onze vrijheid. De naam *Coba Pulskens* is beladen met emoties, herinneringen, interpretaties en toeschrijvingen. Het gaat allang niet meer over

Verzetsstrijder René
Norenburg

Lees meer over René
Norenburg

Coba Pulskens met enkele onderduikers achter haar woning in de Diepenstraat.

de historische feiten. Met betrekking tot het verzet hebben we meestal te maken met weinig informatie. In het geval van Pulskens is er juist een overvloed aan gegevens, hoewel ze niet altijd even betrouwbaar zijn. Het is ingewikkeld om feit en fictie van elkaar te onderscheiden. Historicus Ad de Beer heeft het met betrekking tot Coba Pulskens niet voor niets over 'het land van de tegenstrijdige verklaringen'. De heldenstatus van Coba, overgoten met een religieus sausje van christelijke naastenliefde, onbaatzuchtigheid en Godsvertrouwen, brengt ook een opwaardering van haar als illegaal werkster teweeg. Terugkijkend kunnen we concluderen dat Coba een schakel in het verzet was, geen spil.

Frans van Spaendonck

Lees meer over Frans van Spaendonck

Regionaal Archief Tilburg heeft een archief óver Coba Pulskens in de collectie, *Archief 892, Collectie Coba Pulskens Tilburg 1944-1994*. Belangrijk te melden is dat dit iets anders is dan een archief van Coba. De collectie is samengesteld uit krantenknipsels en publicaties rond de gebeurtenis in de Diepenstraat op 9 juli 1944. Later zijn er nog kopieën van procesdossiers van de militaire rechtbank in Essen aan het archief toegevoegd. *Archief 892* bevat verder medailles, foto's en brieven naar aanleiding van het overlijden van Coba. Het enige stuk uit deze collectie waarvan we zeker weten dat Coba het ooit in handen heeft gehad is een 'bewijs van Nederlandschap' uit 1912 met een zeldzame foto van een jonge Coba. Hoewel *Archief 892* ontegenzeggelijk een interessant archief is, geeft het niet méér informatie over de persoon van Coba zelf. Wat zij voelde, vond of dacht, blijft een raadsel.

De gebroeders Van Spaendonck

Céline Gimbrère-Diepen (1920-1987), de weduwe van de al eerder genoemde Frans van Spaendonck, is een van de personen die in de jaren '80 reageerde op de oproep van de Archiefdienst van de gemeente Tilburg om informatie over het verzet te delen. De resultaten daarvan zijn te vinden in *Archief 565, inventarisnummer 101, 'Map mevrouw C. Gimbrère-Diepen, 1983-1984'*. Gedurende de bezetting waren zij en haar latere echtgenoot Frans van Spaendonck actief in de Tilburgse groep van verzetsbeweging 'Trouw'. De groep bestond (voor zover bekend) uit Joost van de Mortel, Céline Diepen, Frans van Spaendonck, Petrus van Gils en de heer Breuker, leraar Frans aan het St. Odulphuslyceum. Van Gils, ook wel 'Piet' of 'Harry' genoemd, bracht het blad *Trouw* vanuit Roosendaal naar Tilburg. De groepsleden verspreidden vervolgens het illegale blad in Tilburg. Behalve het verspreiden van *Trouw*, hield de groep zich ook bezig met het afleveren van bonkaarten, het ophalen en wegbrengen van geallieerde piloten en het herbergen van onderduikers. In het pand Dennenheuvel (Bredaseweg 421), het huis dat Diepen en Van Spaendonck na hun huwelijk betrokken, verbleven regelmatig ontvluchtte Franse krijgsgevangenen en Engelsen. In de kelder van het huis lagen wapens opgeslagen voor het geval die bij een overval noodzakelijk zouden zijn. Ook het gewonde *Trouw*-kopstuk Kees Streef werd er verborgen gehouden.

In september 1943 lukte het SD-agent Gottschalk om enkele *Trouw*-leden te arresteren. Als één van de arrestanten doorslaat,

leidt dat tot massale arrestaties. Frans van Spaendonck dook in het voorjaar van 1944 veiligheidshalve onder. Op 12 mei 1944 werd hij gearresteerd en tijdens het *Trouw*-proces werd Van Spaendonck veroordeeld tot levenslange tuchthuisstraf. 23 andere medewerkers van *Trouw* werden door een Polizeistandgericht ter dood veroordeeld. De Duitsers stelden een ultimatum: stoppen met *Trouw*, zo niet dan worden de 23 medewerkers gefusilleerd. De *Trouw*-groep besluit niet te zwichten voor dit dreigement. 23 mannen, waaronder Joost van de Mortel en Piet van Gils worden bij kamp Vught gefusilleerd. Via de kampen Vught en Sachsenhausen arriveerde Van Spaendonck op 6 februari 1945 in Büchenwald, waar hij op 4 maart overlijdt. In augustus 1944 was Céline bevallen van een dochter. Later heeft zij voor hun dochter haar memoires en de herinneringen die zij aan haar echtgenoot had opgeschreven. Verder zijn er ook foto's en brieven van Van Spaendonck bewaard gebleven. De dochter van Frans en Céline heeft ons toegang gegeven tot haar privécollectie met daarin persoonlijke stukken van haar moeder en vader.

Er zitten ook nog persoonlijke stukken van Frans van Spaendonck in *Archief 659, Joannes Antonius van Spaendonckstichting Tilburg, 1747-1995*, dat tot de collectie van Regionaal Archief Tilburg behoort. In ditzelfde archief bevinden zich ook persoonlijke documenten en van Frans' oudere broer, Rob. In het archief zitten onder andere brieven die hij vanuit kamp Haaren schreef naar zijn moeder en verloofde. Rob van Spaendonck (1916-1944) was ook actief in het verzet. Hij was onder meer betrokken bij de mislukte aanslag op NSB politieagent Piet Gerrits in januari 1944. Op 26 mei 1944 werd hij hiervoor, samen met Albert Meintser, Wim Berkelmans, Barend Busnac en Harry Verbunt, gefusilleerd in de Loonse en Drunense Duinen. Hun lichamen zijn nooit gevonden. Over de fusillade zelf, maar meer nog over de zoektocht naar de lichamen, zijn boekenplanken volgeschreven. Behalve de dossiers van Kobes uit *Archief 565* en de persoonsdossiers van de Oorlogsgravenstichting, hebben we weinig persoonlijke informatie over de andere illegaal werkers die samen met Van Spaendonck zijn gefusilleerd.

Ten slotte

Zoals ik aan het begin van dit stuk al aangaf, brengt het onderzoek naar het verzet en illegaal werkers enkele uitdagingen met zich mee. Aan de ene kant is er te veel materiaal, aan de andere kant juist te weinig. Over bepaalde

gebeurtenissen, zoals de mislukte aanslag op Gerrits, de fusillade in de Loonse en Drunense Duinen, het al dan niet neerleggen van de Nederlandse vlag over de lichamen van de geallieerde piloten voor Coba Pulskens zijn welhaast boekenkasten vol geschreven, zonder dat de publicaties nieuwe feiten of inzichten brengen.

Voor informatie over het verzet en illegaal werkers, zijn we voornamelijk overgeleverd aan 'oral history' van decennia na de oorlog. Mondelinge getuigenissen zijn zeer waardevol, zeker, maar het is ook bekend dat herinneringen door de jaren heen vervormen. Dat maakt de getuigenissen zeker niet minder waardevol, maar de onderzoeker moet er wel op bedacht zijn. Het is belangrijk om gedegen onderzoek te doen, om de informatie niet zonder meer voor 'waar' aan te nemen en om kritisch te blijven. Voor persoonlijk informatie over illegaal werkers zijn we afhankelijk van nabestaanden en familieleden die informatie willen delen of die beseffen dat het belangrijk is om materiaal bij een archiefdienst onder te brengen.

Gebruikte bronnen/archieven

- Beer, Ad de en Gerrit Kobes, *Het leven gebroken. De geschiedenissen van de Tilburgers die als gevolg van de strijd tegen Duitsland en de bezetting van Nederland om het leven kwamen*, Tilburgse Bronnenreeks 4 (Tilburg, 2002).
- Hoeven, Liesbeth en Astrid de Beer, *Haar verhaal. Het verzet van Tilburgse vrouwen in de Tweede Wereldoorlog* (Tilburg, 2019).

Regionaal Archief Tilburg

- *Archief 29, Gemeentepolitie Tilburg 1844-1947*
- *Archief 565, Collectie documentatie Tilburg 1940-1945*
- *Archief 659, Joannes Antonius van Spaendonckstichting Tilburg, 1747-1995*
- *Archief 892, Collectie Coba Pulskens Tilburg 1944-1994*
- *Archief 1302, familie Laurens J. Norenburg te Tilburg, 1930-1958*

arolsen-archives.org/en

www.niod.nl

www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/oorlogsgravenstichting-ogs

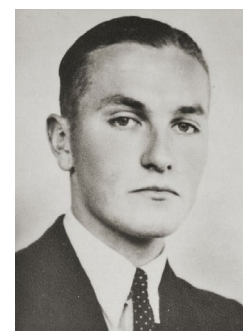
www.erelijst.nl

brabantsegeneuvelden.nl

wikimiddenbrabant.nl/Categorie:Oorlogsslachtoffers_Tilburg

Frans van Bilsen

Joost van de Mortel

Rob van Spaendonck

Even googelen

Hoe vaak zeggen we dat niet. En terecht. Via Google is het mogelijk veel nieuwe informatie te vinden, ook als het over historisch- of stamboomonderzoek gaat. Maar in de kracht van de zoekmachine Google schuilt ook het gevaar. Want hoe makkelijk is het om te verdrinken in de duizenden resultaten die een zoekvraag kunnen opleveren. En laten we eerlijk zijn; hoe vaak kijken we verder dan de eerste twee pagina's met zoekresultaten...?

Ans Holman

Om het gebruik van Google eenvoudiger te maken kan het handig zijn om Google Chrome als je internetbrowser te installeren. Je kunt dan je zoekopdrachten rechtstreeks in de adresbalk intypen, je hoeft dan niet meer naar een speciale Google-zoekpagina te gaan. Maar gelukkig levert Google ons een gereedschapskist met allerlei handigheidjes om niet méér, maar om betere zoekresultaten te krijgen. Dit zijn de Google Search operators, ook wel Google zoekcommando's genoemd. Met behulp van deze zoekcommando's kun je de kwaliteit van de zoekresultaten verbeteren en op zoek gaan naar meer specifieke bronnen. Maak een goede start met je zoekvraag door met trefwoorden te zoeken. Een zoekmachine is geen mens dus er wordt alleen gezocht op de termen die jij invoert. Daarbij is het niet nodig om hoofdletters en leestekens te gebruiken bij je zoekvraag.

1. Houd je zoekvraag kort. Wil je graag weten op welke datum Koningin Wilhelmina geboren is dan kun je de zoekvraag **Wanneer is Koningin Wilhelmina geboren?** vervangen door de zoektermen **Wilhelmina geboren**.
2. Een handige manier om je zoekresultaten in te perken is het plaatsen van aanhalingstekens bij een zoekopdracht. Dit zorgt ervoor dat Google niet op losse woorden apart gaat zoeken, maar naar resultaten waarbij de woorden bij elkaar staan. **"Frans Bauer"**
3. Soms kan het gebeuren dat een woord een dubbele betekenis heeft. Neem bijvoorbeeld het woord muis. Ben je juist op zoek naar informatie over het diertje en niet naar

informatie over computermuizen dan kun je deze uitsluiten door de volgende zoekterm te zoeken **muis -computer**. Het minteken voor de zoekterm zorgt ervoor dat deze uitgesloten blijft van het resultaat. Dit kan ook een goede hulp zijn als je op zoek bent naar een persoon, maar iemand met dezelfde familienaam vaak genoemd wordt zoals **Bauer -Frans** (Bauer, maar niet Frans)

4. Ben je op zoek naar iets of iemand in een bepaald jaar dan kun je dit ook met een simpele toevoeging duidelijk maken aan Google. Met de zoektermen **Tilburg Staking** krijg je resultaten uit het verleden maar ook van het heden. Doormiddel van jaartallen gescheiden door een aantal puntjes kun je aangeven naar welke jaren je op zoek bent: **Tilburg staking 1940...1943**

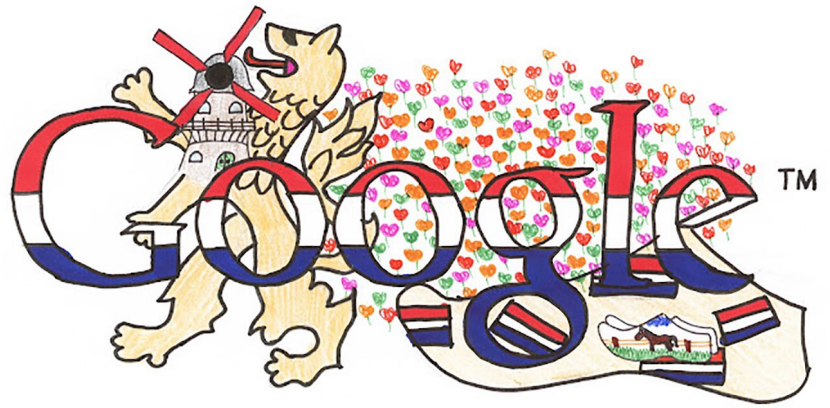
5. Wil je graag twee zoektermen gebruiken maar moeten de woorden wel bij elkaar in de buurt staan in de tekst? Het woord **AROUND** doet dan zijn werk. Het cijfer tussen haakjes geeft de afstand in woorden tussen de gezochte termen. **Voedsel AROUND (4) distributie**. Zo voorkom je dat Google je verwijst naar websites waar beide woorden wel voorkomen maar niet bij elkaar in de buurt staan. Het cijfer tussen de haakjes is zelf aan te passen en bepaalt het aantal woorden tussen de twee zoektermen.

6. Op internet zijn veel publicaties te vinden over allerlei onderwerpen. Een handig hulpmiddel bij het zoeken naar publicaties, scripties en dagboeken is de mogelijkheid te zoeken naar specifieke bestandstypes. Je kunt veel publicaties vinden in de bestandstypes PDF en DOC door in de zoekbalk in te typen **filetype:pdf zoekterm** of **filetype:doc** of **docx zoekterm**. Natuurlijk kun je binnen de publicatie ook weer op zoek naar trefwoorden of termen maar dan door de Microsoft Office manier om een zoekfunctie te creëren via **Ctrl + F**.

7. Een slimme manier om uit te vinden of er over een onderwerp iets te vinden is op een website is door het volgende zoekcommando te gebruiken **site:naam website zoekterm**. Een voorbeeld: **site:regionaalarchieftilburg.nl oorlogsdagboek**. Er volgt dan een opsomming van de pagina's binnen www.regionaalarchieftilburg.nl waarop het woord oorlogsdagboek voorkomt.

8. Op sommige websites kun je veel tekst tegenkomen. Om juist in deze teksten interessante zaken te vinden kan het volgende zoekcommando je sneller bij bronnen brengen die je anders niet op de eerste pagina's met zoekresultaten vindt. **Allintext: voedselbonnen Tilburg**

9. Waarom zou je je zoektocht op internet beperken tot de Nederlandstalige websites? Google heeft nog een paar fraaie tools in de gereedschapskist. Een handige hulp is **Google Translate**, translate.google.com. Vertaal je zoektermen in meer dan honderd talen. Nu zullen de meeste van deze talen niet relevant zijn, maar als je met bijvoorbeeld Duitse termen zoals Luftangriffe (luchtaanval) op zoek gaat, kom je meer te weten over de geallieerde bombardementen op Duitse steden en industrieën. Met het lezen van de Duitse teksten is Google je weer behulpzaam: onder de rechtermuisknop zit de mogelijkheid om een webpagina in het Nederlands te vertalen. Ook handig: uit bestandstypes zoals PDF of DOC kun je teksten selecteren en die in Google Translate plakken.

Google Doodle 2009

10. Omdat de Google zoekcommando's je ook brengen naar de pagina's die misschien niet in de toplist van meest bezochte pagina's voorkomen, kan het zijn dat gevonden pagina's niet meer bestaan. Maar ook daar heeft Google in de meeste gevallen een oplossing voor: Google maakt een momentopname van elke webpagina als back-up, voor het geval de huidige pagina niet beschikbaar is. Deze pagina's worden vervolgens opgeslagen in de cache van Google, maar dan ontdaan van hun originele opmaak. Als je in de lijst van zoekresultaten op een link met de tekst **In cache** klikt, krijg je de 'kale' versie van de webpagina te zien die door Google is opgeslagen.

11. De Google Search Operators kun je naast elkaar gebruiken. Zeker het vermelden van een jaartal kan helpen om nog gerichtere resultaten te vinden. Ook is het belangrijk om je te verplaatsen in de schrijver van het artikel: welke termen zijn er gebruikt?

12. Maak met een zoekopdracht ook eens een uitstapje naar Google Afbeeldingen. Zijn er misschien afbeeldingen die je op het spoor zetten van een publicatie omdat ze daarin gebruikt zijn?

Maar bedenk dat Google niet de weg naar de heilige graal is. Hoewel er ontzettend veel te vinden is, is er ook nog heel veel wat niet op internet staat. Papieren boeken blijven nog steeds relevant en archiefbezoek blijft soms toch noodzakelijk.

<https://www.oorlogsbronnen.nl> ▾

Netwerk Oorlogsbronnen In cache e

Je verdiepen in het Nederlandse oorlogsverleden begint op **Oorlogsbronnen.nl**: ons gezamenlijke geheugen van de Tweede Wereldoorlog.

Bronnenlijst

Voor het doen van onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog zijn vele bronnen beschikbaar. We noemen er hier een aantal van de belangrijkste. Scan de QR-code en je komt meteen bij de bron terecht.

Arolsen Archives

Het Arolsen Archief is het internationale centrum voor nazi-vervolging met 's werelds meest uitgebreide archief over de slachtoffers en overlevenden van het nationaal-socialisme. De collectie bevat informatie over ongeveer 17,5 miljoen mensen en behoort tot UNESCO's Memory of the World. Het bevat documenten over de verschillende slachtoffergroepen die het doelwit waren

van het naziregime en is een belangrijke bron van kennis voor de huidige samenleving. Je kunt hierin op naam zoeken naar Nederlandse mannen die in een Duits kamp te werk werden gesteld. Gegevens van mannen die 100 jaar geleden of eerder geboren zijn, zijn openbaar.

Vrij toegankelijk: arolsen-archives.org

Beeldbank WOII

Het beeldmateriaal van de Nederlandse oorlogs- en verzetsmusea, herinneringscentra en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies is bijeengebracht in Beeldbank WO2 die voor eenieder online beschikbaar is. Het gaat om een professionele selectie gedigitaliseerd beeldmateriaal van voor, tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog. De collectie

bevat voornamelijk foto-opnames gemaakt in Nederland, voormalig Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen, in de oorlogvoerende- bezette en neutrale landen en aan de verschillende fronten. De ruim 150.000 afbeeldingen zijn zonder kosten te doorzoeken en bekijken. Voor privé-gebruik kunnen de scans kosteloos worden gedownload: beeldbankwo2.nl

Brabants Historisch Informatie Centrum – BHIC

Het BHIC in Den Bosch heeft verschillende archieven in beheer die over de Tweede Wereldoorlog gaan. Zeer interessant zijn de archieven met informatie over personen die verbleven in het Internerings- en Verblijfskamp Vught in de periode 1944-1949. Hieronder bevinden zich ook ego-documenten van en over geïnterneerden.

Een aantal stukken zijn nog niet openbaar. Je kunt bij het BHIC met opgaaf van redenen ontheffing aanvragen om deze niet-openbare stukken in te zien. Bij verkregen ontheffing is het niet toegestaan om de niet-openbare stukken te kopiëren: www.bhic.nl

Brabantse gesneuvelden

Het BHIC en Stichting Herdenking Brabants Gesneuvelden presenteren een digitale eregalerij voor alle omgekomen Brabantse militairen en verzetsplegers. Het gaat om de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, en ook om de Brabantse militairen die zijn omgekomen in Nederlands-Indië, Nederlands-Nieuw-Guinea, tijdens de Koreaoorlog en tijdens missies in VN- en NAVO-

verband. In totaal gaat het om ruim 2100 Brabantse militairen en verzetsplegers die sinds 1940 zijn omgekomen. Vrij te doorzoeken: brabantsegesneuvelden.nl

Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR)

Na de Tweede Wereldoorlog ondergingen ruim 300.000 Nederlanders de zogeheten bijzondere rechtspleging. Zij werden verdacht van samenwerking met de Duitse bezetter, verraad, NSB-lidmaatschap of het in dienst treden bij het Duitse leger. Van al deze mensen is een dossier aanwe-

zig in het CABR. Het betreft zowel mensen die tot een straf zijn veroordeeld, als mensen van wie is gebleken dat de verdenking ongegrond was. De dossiers van het CABR bevinden zich in het Nationaal Archief in Den Haag. Het CABR is tot 01-01-2025 vanwege privacywetgeving beperkt openbaar. Je kunt niet zelf in dit archief zoeken, maar wel dossiers bekijken. Hiervoor moet je een inzageverzoek indienen: www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/tweede-wereldoorlog-centraal-archief-bijzondere-rechtspleging-cabr

Delpher

In Delpher vind je miljoenen gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften die je allemaal woord voor woord kunt doorzoeken. De teksten komen uit de collecties van diverse wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen. Ze worden in Delpher onder één knop aangeboden om het vinden van informatie gemakkelijk te maken. Je vindt er talloze artikelen over de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld ruim 10.000 artikelen uit landelijke, regionale en lokale kranten uit de periode 1940-1945. Er is ook op namen van plaatsen en personen te zoeken. Vrij te doorzoeken. Resultaat is in verschillende formaten te downloaden voor eigen gebruik: www.delpher.nl

Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven

Ruim honderd kloostergemeenschappen brengen in het Kruisherenklooster van Sint Agatha hun archieven, boeken en voorwerpen bijeen. Het erfgoed kan door belangstellenden worden geraadpleegd in een studiezaal en in tentoonstellingen. Het centrum richt zich op de geschiedenis en de betekenis van kloosterlingen in Nederland. De studiezaal van het Erfgoedcentrum is geopend op donderdag en vrijdag van 9.00 tot 17.00 uur op afspraak. Materiaal kan ter plekke onderzocht worden. Het mogen maken van kopieën of scans verschilt per archiefdeel. Iedere inventaris vermeldt de mogelijkheid voor reproductie. In de collectie zijn vele stukken opgenomen over de Tweede Wereldoorlog: www.erfgoedkloosterleven.nl

Joods Monument

Dit is een online monument voor de meer dan 104.000 personen die in Nederland als Joden werden vervolgd en de Holocaust niet overleefden. Bezoekers, redactie, familieleden en historici werken hierin samen aan het bundelen van verhalen en herinneringen. Zo schetst het monument een veelzijdig beeld van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, de Sjoa en de Joodse gemeenschap in Nederland. Vrij toegankelijk voor iedereen. Er is de mogelijkheid zelf informatie aan te vullen: www.joodsmonument.nl

Nationaal Archief

Om het werk van de Oorlogsgravenstichting te kunnen uitvoeren, wordt onderzoek gedaan naar personen die in de oorlog zijn omgekomen. Het materiaal dat hiervoor per persoon wordt samengevoegd, wordt in persoonsdossiers bewaard in het Nationaal Archief. Voor de verhalen van oorlogsslachtoffers ga je dus naar de website van de Oorlogsgravenstichting. Voor de archiefdocumenten over een persoon, ga je naar het Nationaal Archief. Vanwege privacywetgeving is niet alles online te bekijken. Gesloten archiefstukken zijn pas na een goedgekeurde aanvraag in te zien in de studiezaal van het Nationaal Archief: www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/oorlogsgravenstichting-ogs

NIOD

Het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies is een nationaal en internationaal expertisecentrum voor interdisciplinair onderzoek naar de geschiedenis van wereldoorlogen, grootschalig geweld en genociden, en de maatschappelijke uitwerking daarvan. Daarnaast verzamelt, bewaart en ontsluit het NIOD archieven en collecties. Ze beheren archiefdossiers, beeldmateriaal en een uitgebreide bibliotheek. Via inventarissen is terug te vinden welke archieven het NIOD heeft en of deze volledig openbaar zijn. Een deel van de collectie is gedigitaliseerd en online in te zien: www.niod.nl

Oorlogsbronnen.nl

Oorlogsbronnen.nl is een startpunt voor iedereen die meer wil weten over de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De verhalen van de oorlog liggen verscho- len in miljoenen originele foto's, objecten, brieven, administraties, dagboeken, affiches, krantenberichten, filmbeelden, et cetera. Deze 'stille getuigen' zijn afkomstig uit de collecties van meer dan 250 archiefinstellingen, musea, herin- neringscentra en bibliotheken in binnen- en buitenland. Op Oorlogsbronnen.nl worden deze collec- ties aan elkaar gekoppeld rondom gebeurtenissen, plaatsen, personen en thema's. Oorlogsbronnen. nl vormt zo een centrale online toegang tot originele bronnen, informatie en kennis over de Tweede Wereldoorlog. Alle informatie op oorlogsbronnen.nl is vrij toegankelijk: www.oorlogsbronnen.nl

Oorlogsgravenstichting

In Nederland zijn 180.000 mensen door de Oorlogsgravenstichting geregis- treerd als oorlogsslachtoffer. Het zijn mannen, vrouwen en kinderen die hun leven verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog of tijdens gewelddadige con- flicten daarna. Al deze mensen hebben een verhaal, hoe kort en eenvoudig ook. De Oorlogsgravenstichting wil de herinnering aan deze mensen levend houden. Dit doen zij door hun verhalen te verzamelen en te delen op de website en door het onder- houden van de 50.000 Nederlandse oorlogsgraven overal in de wereld. Gegevens van degenen die op erehoven en erevelden begraven liggen, zijn toegankelijk via de website. Per persoon vind je een link naar het gescande dossier op de website van het Nationaal Archief. Vrij te doorzoeken: www.oorlogsgravenstichting.nl

Politiearchieven

In de meeste archieven (van een stad, regio of provincie) en ook in het Nationaal Archief zijn politiearchieven te vinden. Dit zijn vaak privacygevoelige archieven. Daarom zijn ze niet altijd openbaar, maar hierin is wel zeer interes- sante informatie te vinden uit de Tweede Wereldoorlog. Voor een archief dat niet openbaar is, kun je een verzoek tot ontheffing van openbaarheid aanvra- gen bij de archivaris. Het archief Gemeentepolitie Tilburg tijdens de Tweede Wereldoorlog is open- baar. www.regionaalarchieftilburg.nl > zoek in archieven > politiearchief

Regionaal Archief Tilburg Oorlogsarchieven

Regionaal Archief Tilburg heeft in de eigen collectie een inventarisatie gedaan op zoek naar archieven uit de Tweede Wereldoorlog. Een aantal daarvan is niet of beperkt toegankelijk onder andere door privacygevoelige informatie. Door gedegen onderzoek doen we ons best om daar waar mogelijk de oorlogs- archieven toegankelijk te maken. De komende jaren spannen we ons in meer openbaar en digitaal beschikbaar te maken. Toegankelijkheid: in bewerking. Een deel is via scans beschikbaar op de wesbite: regionaalarchieftilburg.nl/oorlogsarchieven

Rode Kruis Oorlogsarchief

In de Tweede Wereldoorlog wordt bij het Rode Kruis het Informatiebureau opgericht om vermiste Nederlandse burgers op te sporen en daarover informa- tie te geven. Het gaat om Joden, Sinti en Roma, politieke gevangenen, militai- ren, geïnterneerden en krijgsgevangenen in Nederlands-Indië en Nederlanders die vanwege de arbeidsinzet in Duitsland moesten werken.

Grote delen zijn nog niet openbaar. Voor onderzoek naar een persoon is een aanvraag mogelijk via deze pagina (blauwe knop): www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/oorlogsarchief-rode-kruis en www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/oorlogsarchief-rode-kruis-arbeidsinzet#collapse-75974

Nawoord

Over de periode 1940-1945 is er al zóveel geschreven, waarom dan nog dit project van Regionaal Archief Tilburg? Het klopt, er is altijd veel aandacht geweest voor de Tweede Wereldoorlog, vele boeken, films, studies en artikelen zijn geproduceerd. En toch is onderzoek doen naar deze periode nog steeds interessant en waardevol. Zéker nu ruim 75 jaar na de oorlog delen van de archieven uit die periode openbaar komen.

Joanneke van Zandwijk

Na de Tweede Wereldoorlog is bepaald dat op oorlogsarchieven een beperking aan de openbaarheid rust van 75 jaar. Daar is destijds voor gekozen, omdat in oorlogsarchieven gevoelige informatie over personen is opgenomen. Om de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen te beschermen hebben archiefvormers besloten deze archieven beperkt openbaar te maken. Iemand die toch een oorlogsarchief wilde inzien, kon bij een archivaris een aanvraag indienen voor ontheffing van die beperking op de openbaarheid.

Nu, ruim 75 jaar na de Bevrijding, zijn veel archieven openbaar geworden en elk jaar komen er meer bij, die zonder aanvraag voor ontheffing zijn in te zien. En zo komen er elk jaar nieuwe archieven openbaar, die zonder aanvraag voor ontheffing zijn in te zien. En daar zitten zeer waarschijnlijk bronnen bij, die daarvoor nog niet voor onderzoek gebruikt zijn. In 2018 bijvoorbeeld droeg het Rode Kruis hun Oorlogsarchief over aan het Nationaal Archief, met het doel ze openbaar te maken voor geïnteresseerden. Een enorme bron van informatie is daarmee vrijgekomen.

En zo zijn er meer voorbeelden. In de collectie van Regionaal Archief Tilburg zitten ook enkele tientallen oorlogsarchieven. Vanwege privacy-regelgeving waren deze tot voor kort gesloten, maar na analyse van de gegevens, kan een deel ervan openbaar gemaakt worden. Deze documenten stellen we via scans op de website online beschikbaar. Op regionaalarchieftilburg.nl/oorlogsarchieven zie je welke archieven dat zijn.

Naast alle beschikbare bronnen, kon de onderzoeksgroep ook putten uit informatie, documenten en foto's die zij toegestuurd kregen van nabestaanden van Tilburgse oorlogsslachtoffers. Dit is een belangrijke bron gebleken voor het compleet maken van sommige verhalen. We hebben ons best gedaan in contact te komen met nabestaanden, maar dat is uiteraard niet gelukt voor alle 732 oorlogsslachtoffers. Heb je zelf mogelijk interessant materiaal over Tilburgse oorlogsslachtoffers? Informatie die nog niet op de Wiki Midden-Brabant staat? Laat het ons weten en kom je verhaal vertellen. Van de 732 slachtoffers, heeft de helft nu een beschrijving in de wiki, we hebben dus nog een weg te gaan!

Kijk op wikimiddenbrabant.nl of scan de code om het resultaat van de vele levensbeschrijvingen te zien én om te lezen hoe je zelf aanvullende informatie kunt bijdragen. Zowel de onderzoeksgroep als de medewerkers van Regionaal Archief Tilburg zijn enthousiast over de diversiteit aan bronnen die er voor historisch onderzoek beschikbaar is. We hopen met deze onderzoeksgids te inspireren en wegwijs te maken in de vele bronnen. Wie weet wat jij nog te weten komt over jouw familiegeschiedenis uit de oorlogsjaren.

Ga naar de oorlogsslachtoffers in de Wiki Midden-Brabant

HIER IS LONDEN

ZATERDAG, 28 OCTOBER 1944

NIEUWS IN 'T KORT.

S-HERTOGENBOSCH en TILBURG bevrijd.-- Geal. landing op ZUID BEVELAND--
Terreinwinst in BRABANT--. Hoofstad van ROETHENIE bevrijd.--. Op de
PHILIPPIJNEN goede vorderingen.--. BERLIJN wederom aangevallen.--. Pessi-
mistische redevoering van GOEBBELS.

W E S T F R O N T .

Nederland. Gisteren werd TILBURG door Canadezen, Britten en Polen be-
vrijd. Er werden hier 3.000 D. gevangen genomen. In de omgeving werden
UDENHOUT, MOLENSTRAAT en LOON OP ZAND, (deze plaats is nog niet offici-
eel bevestigd,) bevrijd. De Geal. troepen zijn de weg naar BREDA over-
getrokken en staan op minder dan 10 km. van deze stad. Ook vanuit het
Z. wordt Breda meer en meer genaderd. Can. troepen zijn BERGEN OP ZOOM
binnengerukt en staan op minder dan 10 Km. van ROOSENDAAL. In dichte
mist zijn Donderdag Geal. troepen vanuit zee geland in de buurt van
HOEDEKENSKERKE op Z. BEVELAND. Verschillende landingshoofden zijn reeds
bij elkaar getrokken en beslaan een oppervlakte van 20 Km² bij een
diepte van 2 Km. Duitse tegenaanvallen werden afgeslagen en hierbij
werden 200 D. gevangen gemaakt. De Can. welke vanaf de Dam van Z. Beve-
land oprukken, hebben het kanaal van WEMELDINGE naar HANSWEERT over-
schreden en staan nog ca. 10 Km. van de nieuw gelande troepen. Het
vasteland van N. BRABANT ligt nu reeds ruim 20 Km. achter hen. In Z.
VLAANDEREN werden de D. verder teruggedreven naar de zee. De D. tegen-
aanvallen tussen VENLO en ROERMOND werden alle vier met succes afge-
slagen en de hier opereerende Am. konden zelfs nog enige terreinwinst
boeken.

Duitsland. Van het gebied om AKTIN zijn geen berichten binnengekomen.
Uit O. Pruisen wordt gemeld dat de R. weer 45 D. stellingen stormender-
hand genomen hebben, waarbij een D. generaal is gesneuveld. Ook ten N.
van GUMBINNEN werden steunpunten genomen en ten N.W. van EWINRODE wer-
den 3 D. stellingen vernietigd.

Frankrijk. Het 1ste Franse leger meldt vorderingen in de VOGEZEN.

Z U I D F R O N T .

Italië. Het 5de Br. leger voert een hevige strijd ten O. en Z.O. van
BOLOGNA. Mede door het slechte weer zijn van de overige fronten geen
berichten binnengekomen.

O O S T F R O N T & B A L K A N .

Noorwegen en Finland. Hedenmorgen nog geen berichten ontvangen.

Estische Staten en Polen. Geen berichten te melden.

Tsjecho Slowakije. Het 4de Oekraïense leger is thans de bergen voorbij
en vecht in de vlakte. Gisteren zijn ze 30 Km. opgerukt en hebben de
hoofdstad van ROETHENIE USHOROD bevrijd.

J. Slavië. Gisteren werd NOVI SAD aan de DONOU, een belangrijke haven-
plaats op 70 km. van BELGRADO bevrijd. In het N. staan de Russen en
Hongaren 16 Km. van de grens van Tsjecho Slowakije. (Hongarije)

Hongarije. De Russen maakten een aanzienlijke terreinwinst aan de bo-
venloop van de THEISS.

De Lezers en Lezeressen van "Hier is Londen" worden nadrukkelijk ge-
waarschuwd de exemplaren van ons blad niet onnodig in hun zak of op
andere manieren mede nemen daar fouillering op straat thans meer dan
ooit voorkomt. Dus alleen de HIL menemen als hij bij een ander bezorgd
moet worden en dan nog extra voorzichtig.

Wij vestigen er de aandacht op dat elke hoeveelheid papier en ook sten-
cil-inkt ten zeerste gewaardeerd worden.

- o - o - o - o -

- o - o - o - o -